

7A De zaak Slavenburg's Bank (1983)

Mijn betrokkenheid als advocaat bij Slavenburg's Bank (1958-1982)

Gedurende de bijna 25 jaar dat ik vóór mijn ministerschap advocaat was, heb ik zaken behandeld voor Slavenburg's Bank, haar dochterondernemingen en gelieerde vennootschappen. Omdat ik mijn werkzaamheden begon op de kamer van Van der Hoeven, de oudste compagnon van het kantoor, volgde ik zijn praktijk. Hij was niet zo lang voor mijn komst op kantoor commissaris geworden bij Slavenburg's Bank. Hij had toen afgesproken dat hij en zijn kantoorgenoten ook als advocaat van de bank zouden optreden. Het was in die tijd nog algemeen gebruikelijk activiteiten als advocaat of notaris te combineren met die van commissaris, als men daartoe werd benoemd. Pas veel later werd functiescheiding geboden geacht.

Deze afspraak had ertoe geleid dat een grote hoeveelheid zaken van een dochteronderneming van de bank, de Algemene Financierings-Maatschappij Avista, van een Haags advocatenkantoor werd overgeheveld naar het onze. Avista financierde voornamelijk auto's en vrachtauto's door middel van huurkoop. Zij was het slachtoffer geworden van zwendel door een tussenpersoon in Velzen, die kans had gezien door zijn cliënten een groot aantal, deels gefingeerde huurkoopovereenkomsten met Avista te laten sluiten. In sommige gevallen wisten de 'cliënten' van niets en waren hun handtekeningen vervalst. In andere was de opgevoerde koopsom veel hoger dan de werkelijke of was de in huurkoop gegeven auto verkocht. Kortom, alle vormen van bedrog hadden plaatsgevonden. De dossiers, waarin al processen liepen, leverden veel werk op en ik mocht mij onder toezicht van Van der Hoeven hiermee bezighouden.

In de loop van de jaren was het niet zozeer de bank zelf die voor veel zaken zorgde, maar verwees de bank bankcliënten die problemen hadden, naar ons kantoor. De bank, die aan die cliënten veelal kredieten had verstrekt, had er uiteraard belang bij dat die cliënten zo goed mogelijk werden bijgestaan, maar het ging formeel en materieel om zaken van anderen dan de bank zelf. Vaak ook buitenlandse ondernemingen. Daarnaast kwam de bank alleen om raad vragen als er een geschil was. Advies over transacties of bankzaken heeft de bank bij mijn weten nooit gevraagd. Dit was bij andere banken wel anders. Ik herinner mij dat mijn kamergenoot Minus Polak voor de Rotterdamsche Bank en later de Amsterdam-Rotterdam Bank adviseerde over zetelverplaatsing in geval van oorlogsdreiging, de rechtsverhouding tussen de bank en rekeninghouders van een en/of-rekening en over de vraag of een betaalcheque al dan niet onder de bepalingen van het chequerecht viel. Over dit soort ingewikkelde zaken liet Slavenburg's Bank ons het hoofd niet breken. Het bankiersvak beoefende het bedrijf zelf, daarvoor had het geen advocaat nodig. Die werd er pas bijgehaald als er een conflict was. Dit gebeurde dan ook nog vaak quasi achteloos, in de trant van: 'Als A een positie zus en zo heeft en B beweert dat, hoe denk jij dan dat het zit?' Na verloop van tijd

kwam er meestal toch een heel dossier op tafel, waaruit dan tevens bleek om welk belang het ging. Bij het opstellen van een declaratie maakt het wel wat uit of het om een groot of een klein belang gaat. Op zekere dag bracht een dergelijke verholde vraagstelling me tot de uitspraak dat B er helemaal naast zat. Na enig stilzwijgen aan de andere kant van de telefoonlijn kwam als bedremmelde reactie dat ik dan maar het dossier in zijn geheel moest lezen om me een oordeel te vormen, want B was de bank zelf.

KOFFIE UIT COLOMBIA NAAR HAMBURG

In 1972 was mijn compagnon Van der Hoeven, die 72 was geworden, afgetreden als commissaris. In zijn plaats werd een andere advocaat van mijn kantoor, Lout Briët, benoemd. Ik vermeld dit uitdrukkelijk, omdat er publicaties zijn die vermelden dat ik lid van de raad van commissarissen van Slavenburg's Bank zou zijn geweest.¹ Dit is niet het geval. Ik bleef wel advocaat van de bank. Die raadpleegde mij een jaar later voor een penibele zaak.

Eén van de gelieerde ondernemingen van de bank was een vennootschap onder firma die zich bezighield met handelstransacties. Deze firma financierde ook internationale transacties van buitenlandse ondernemingen. Piet Slavenburg, de voorzitter van de raad van bestuur van Slavenburg's Bank, was samen met zijn vader, Thijs, de oprichter van de bank, vennoot in deze firma. De zaken werden echter gedreven onder de dagelijkse leiding van twee directeurs. In de zomer van 1973 werd mij gevraagd de directeur en de firma zelf bij te staan, omdat de directeur gehoord zou worden in een strafzaak waarbij de firma betrokken was. De andere directeur was kort tevoren overleden.

Ik deed eigenlijk bijna nooit strafzaken, maar het was augustus en de gewone praktijk lag in die jaren gedurende de zomer voor een deel stil. Ik had dus wel tijd om verhoren bij te wonen. Die vonden plaats in het politiebureau aan de Boezemsingel. Het bleek een tamelijk ingewikkelde economische strafzaak te zijn. Het opsporingsonderzoek stond onder leiding van de officier van justitie Pieter Bos, die zich toelegde op economische strafzaken en fraudezaken. De firma had een koffietransactie gefinancierd waarbij een Colombiaanse koffie-exporteur een partij koffie verscheepte naar een in Egypte gevestigde afnemer. De verscheping liep via Amsterdam. Onderweg naar Amsterdam waren de afnemer en het land van eindbestemming gewijzigd: in plaats van een Egyptische firma was nu een firma in Hamburg de uiteindelijke afnemer van de partij Colombiaanse koffie (de op het exportdocument vermelde Egyptische 'importeur' had 'toevallig' dezelfde initialen als de Hamburgse afnemer).

Om de talrijke koffieboeren die in de wereld werkzaam zijn aan een aanvaardbaar inkomen te helpen, was er een Internationale Koffieovereenkomst² van kracht, die maximum- en minimumrichtprijzen en export- en importquota kende. Daarnaast was er een fonds waaruit de promotie van koffieconsumptie werd bevorderd. Krachtens deze Internationale Koffieovereenkomst gold in Colombia een exportquotum voor export naar landen die de richtprijzen garandeerden, waaronder Duitsland. Voor Egypte gold dit niet en de prijs zou dan ook

lager zijn. Het was de kennelijke bedoeling geweest om door de verscheping met bestemming Egypte en de gewijzigde bestemming Hamburg het voor Duitsland geldende exportquotum te ontduiken en aldus alsnog de hogere richtprijs te kunnen incasseren. De rechercheurs van de Economische Controledienst (ECD) van het ministerie van Economische Zaken hadden de zaak grondig onderzocht. Hun kennis van zaken imponeerde me. Het opsporingsonderzoek werd al spoedig gevolgd door een gerechtelijk vooronderzoek, met Pompe als rechter-commissaris. Dit betekende dat de verdere verhoren plaatsvonden in het huis van bewaring aan de Bergstraat. De verhoren bleven afgenomen worden door de beide rechercheurs van de ECD. Pompe bleef op de achtergrond.

Het was zonneklaar dat de exporteur bedrog had gepleegd om via een voorgewende vrije export naar Egypte meer koffie tegen de richtprijs in Duitsland te verkopen dan door de Internationale Koffieovereenkomst was toegestaan. Mijn cliënte, de firma die de transactie had gefinancierd, had vermoedelijk ook wel een graantje meegepikt door voor de financiering van deze transactie een hoge rente of provisie te bedingen. De verhoren duurden vele dagen. Een voor de rechercheurs onaangename bijkomstigheid was dat een van de twee directeurs was overleden. Ik zat erbij en ik keek ernaar, hoe de getuigen die gehoord werden, telkens naar de overledene verwezen als de enige man die alles van de zaak zou hebben af geweten. Ik zag ook hoe de rechercheurs toch steeds verder in de zaak wisten door te dringen. Het was vakwerk. Uiteindelijk kregen zij wel boven water dat mijn cliënte te voren precies had geweten hoe de operatie in elkaar stak en wat daarvan de bedoeling was geweest. Maar wat waren nu de strafbare feiten die waren gepleegd? Fraude is een begrip dat wel vaak gebezigd wordt, maar als zodanig niet strafbaar is gesteld in het Wetboek van Strafrecht of bij de Wet economische delicten. Het Openbaar Ministerie pleegt in bijna alle zaken die in de media en in de volksmond fraudezaken worden genoemd, te vervolgen op grond van valsheid in geschrift. Want praktisch altijd komen er aan transacties documenten, facturen of andere geschriften te pas. En bijna altijd is er wel in één van die documenten iets vermeld wat niet waar is. En dan is er valsheid in geschrift gepleegd. Die staande praktijk wreekte zich in dit geval. De firma had onderweg een nieuwe factuur uitgeschreven, want de afnemer in Hamburg moest aan de financierende firma betalen. Deze door de firma uitgeschreven factuur was echter niet vals, want uiteindelijk werd verkocht en geleverd aan de in Hamburg gevestigde afnemer, die keurig richtprijs zou betalen. De factuur gaf dus de nieuwe rechtsverhouding correct weer. De koffie-exporteur had door in Colombia een valse bestemming op te geven de Internationale Koffieovereenkomst ontdoken, maar daarover gaat het Nederlandse Openbaar Ministerie niet en medeplichtigheid daaraan, zoal strafbaar in Nederland, viel kennelijk niet te bewijzen. Hierbij had zeker ook een rol gespeeld dat volgens alle verklaringen juist de overledene degene was geweest die alles van de zaak had geweten. Eind augustus ging de zaak als een nachtkaars uit. Jammer voor Pieter Bos en de rechercheurs, die er veel werk in hadden gestoken. Er was trouwens nog een ander Nederlands bedrijf bij de zaak betrokken geweest. De partij koffie was in Amsterdam, alvorens vandaar naar Hamburg te

worden verscheept, 'omgepakt'. Aan de buitenkant voldeed de koffie daardoor aan alle eisen die golden voor een zending koffie naar een land met een importquotum dat de richtprijs betaalt. Ook deze maatschappij had in deze zaak, waarbij de Internationale Koffieovereenkomst was omzeild, een taak vervuld. Dit bedrijf werd niet strafrechtelijk vervolgd.

JOC OIL EN SOJUSNEFTEEXPORT

Begin juni 1978 werd een zaak van de bank zelf aan mij toevertrouwd, waarbij ik dus voor de bank zelf opkwam. Een cliënt van de bank, Joc Oil Ltd., toebehorende aan John Deuss, had een groot aantal verschepingen van olie uit de Sovjet-Unie laten plaatsvinden, waarvoor hij de staatsexporteur van olie, v/o Sojusnefteexport, niet had betaald. Joc Oil³ had, wat in die internationale handel gebruikelijk is, door een bank accreditieven laten stellen. Een accreditief of letter of credit is een betalingsbelofte die een bank afgeeft, waarbij de bank ten behoeve van een bankcliënt aan een leverancier van haar cliënt de betaling van een bedrag toezegt tegen afgifte of op vertoon van in het accreditief genoemde documenten. In de praktijk gaat het dan om documenten waaruit blijkt welke goederen geleverd worden en of die goederen van de overeengekomen kwaliteit zijn. Die kwaliteit wordt in bepaalde gevallen vastgesteld door een onafhankelijke deskundige. Worden deze documenten getoond en is de kwaliteit in orde, dan moet de bank de leverancier, meestal een exporteur in een ander land of diens bank, betalen. Het moge duidelijk zijn dat een bank pas een dergelijke onherroepelijke betalingsbelofte afgeeft, als vaststaat dat haar cliënt, de afnemer van de goederen, het bedrag aflost of voldoende voordelig saldo op zijn bankrekening heeft staan. De bank die de accreditieven voor Joc Oil stelde, was de First Curaçao International Bank in Willemstad, Curaçao. Dit was een bank waarvan Deuss zelf de aandeelhouder en de directeur was.

De betalingszekerheid die de exporteur onder normale omstandigheden verkrijgt doordat een onafhankelijke bank betaling van de goederen belooft als deze op de bestemming aankomen en aan de gestelde eisen voldoen, ontbreekt als afnemer en bank niet onafhankelijk van elkaar zijn, zoals bij Joc Oil en de First Curaçao International Bank het geval was. Deze bank en Joc Oil werden door één en dezelfde aandeelhouder en directeur – Deuss – gecontroleerd. Slavenburg's Bank had eenmaal (ik vermoed de eerste keer) een dergelijk accreditief dat de First Curaçao International Bank had gesteld, gegarandeerd en dus naast de First Curaçao International Bank die het accreditief had gesteld, een betalingsbelofte aan Sojusnefteexport gedaan. Daardoor had Sojusnefteexport toch weer de betalingszekerheid gekregen die kenmerkend is voor een accreditief.

Vervolgens heeft Joc Oil nog een groot aantal olietransporten van Sojusnefteexport bedongen. De First Curaçao International Bank stelde daarvoor de accreditieven, maar betaalde niet. Als gevolg daarvan kreeg Sojusnefteexport in totaal honderdeen miljoen US dollar van Joc Oil te vorderen. Tegenover die vorderingen stonden accreditieven die niet werden gehonoreerd. Sojusnefteexport had de olie vermoedelijk geëxporteerd op grond van haar overtuiging dat de garantie van Slavenburg's Bank voor de accreditieven van de First

Curaçao International Bank bleef gelden. Slavenburg's Bank daarentegen stelde zich op het standpunt dat van een eenmalige garantie voor een bepaald bedrag sprake was geweest. Deuss beriep zich tegenover Sojusnefteexport op een tegenvordering. Het beding dat voor de betaling door een onafhankelijke bank een accreditief wordt gesteld, beoogt nu juist betalingszekerheid te krijgen en dit soort beroepen op tegenvorderingen te voorkomen: de bank betaalt zodra de vereiste documenten er zijn en eventueel de juiste kwaliteit van de goederen is vastgesteld. De First Curaçao International Bank was een onderneming van Deuss zelf, voldeed niet aan allerlei eisen die voor banken gelden, en betaalde niet.

In het bovenstaande ben ik op mijn herinnering afgegaan. Het is zeer wel mogelijk dat de zaak nog gecompliceerder was. Het gaat mij echter niet om de finesses van de zaak van Sojusnefteexport tegen Joc Oil, maar om het feit dat Slavenburg's Bank zich op het standpunt stelde geen accreditieven te hebben gesteld en slechts één accreditief met een telexbericht te hebben gegarandeerd. Dit accreditief was door First Curaçao International Bank gehonoreerd en Slavenburg's Bank had dus geen verplichtingen jegens Sojusnefteexport.

In zijn boek *Slavenburg, De ondergang van een bank*⁴ beschrijft Robert Blom de zaak Joc Oil uitvoerig. Hij beschrijft een groot aantal details die mij voor een deel destijds niet zijn meegedeeld en voor een ander deel ontschoten waren. Tot die details behoort dat functionarissen van Slavenburg's Bank ook functies, zoals commissaris, hadden vervuld bij de First Curaçao International Bank, waardoor wellicht bij Sojusnefteexport de indruk was ontstaan van een nauwe band tussen beide banken. In hoeverre het relaas van Blom volledig is en tot in detail juist, kan ik niet beoordelen.⁵ Wat destijds de essentie voor de bank was, wordt door Blom bevestigd: bij telex van 3 februari 1976 van Slavenburg's Bank aan de Bank for Foreign Trade van de USSR, de bank van Sojusnefteexport, is alleen het (eerste) accreditief van de First Curaçao International Bank ten bedrage van US dollar 4.598.000 gegarandeerd. Dit accreditief was door de Curaçaose bank gehonoreerd. Daarmee was voor Slavenburg's Bank de kous af.

Het probleem was duidelijk: Deuss had de olie en had niet betaald, Sojusnefteexport was de olie kwijt en had geen betaling ontvangen. Slavenburg's Bank meende tot niets verplicht te zijn. De zaak liep vooral hoog op doordat de advocaat die aanvankelijk voor Sojusnefteexport optrad, de publiciteit zocht. Onafhankelijk daarvan had de journalist Friso Endt van NRC Handelsblad zich in de zaak verdiept. Hij kende allerlei achtergronden en schreef er enkele dagen achtereen over. Dit was extra pikant omdat Willem Pluygers, de directievoorzitter van de Nederlandse Dagblad Unie, de uitgever van NRC Handelsblad, ook voorzitter van de raad van commissarissen van Slavenburg's Bank was. De redactie van NRC Handelsblad was onafhankelijk en demonstreerde dat ook. Zonder publiciteit leek me de zaak duidelijk: er was geen enkel document waarop Sojusnefteexport met enige kans van slagen een beroep op betaling zou kunnen doen tegenover Slavenburg's Bank. De betrokkenheid van Slavenburgmensen bij de First Curaçao International Bank was niet fraai, maar ik herinner me niet dat de advocaat van Sojusnefteexport hierop tegenover mij een beroep heeft gedaan. Dit is wel

gebeurd in de namens Sojusnefteexport ingediende aangiften bij het Arnhemse en later het Rotterdamse parket, maar daarmee heb ik geen bemoeiingen gehad. In latere publicaties over de Joc Oil-affaire, die nog ter sprake zullen komen, is vermeld dat die aangiften zich ook richtten tegen een employé van Slavenburg's Bank die een commissariaat bij First Curaçao International Bank had vervuld.

Hoe het Joc Oil gelukt was Sojusnefteexport te laten geloven dat de leveranties door Slavenburg's Bank zouden worden betaald als de bank uit Curaçao dit niet zou doen, bleef een raadsel. De grote bureaucratie in de Sovjet-Unie zal ook wel een rol gespeeld hebben. Anders is moeilijk te verklaren dat Joc Oil zoveel transporten had laten plaatsvinden voordat Sojusnefteexport had gemerkt dat haar bank, de Bank for Foreign Trade van de USSR, geen betaling ontving.

Voor Slavenburg's Bank was een groot probleem dat een vordering van honderdeen miljoen dollar een paar maten te groot was voor een bank van haar omvang. Mijn bemiddeling of advies voor dat probleem werd echter niet ingeroepen. In het genoemde boek over de ondergang van de bank beschrijft Blom dat de bank op de beurs intervenueerde om de koersval van de aandelen te temperen. Dit waren echter bankzaken waarvoor geen bemoeiingen van advocaten werden gevraagd.⁶ Het probleem werd echter des te bedreigender naarmate de publiciteit voortduurde. Het was duidelijk dat deze publiciteit mede gevoed werd door de advocaat van Sojusnefteexport, een jonge man die zich met enige regelmaat liet citeren. Hem aanpakken hoorde wel tot mijn taak. Tegen de advocaat diende ik bij de Deken van de Orde van Advocaten te Amsterdam een klacht in. De advocaat van Sojusnefteexport overtrad naar mijn oordeel de ereregel⁷ die inhield dat een advocaat in zijn optreden de belangen van de wederpartij niet nodeloos mag schaden. Vervolgens diende ook de advocaat van Deuss een klacht tegen de Amsterdamse advocaat in. De Raad van Toezicht in Amsterdam oordeelde dat de regel inderdaad was overtreden en volstond met de advocaat te waarschuwen. Dit gebeurde mede op grond van de overweging dat de advocaat een beginneling was en zijn oudere kantoorgenoot hem beter had moeten begeleiden.

Sojusnefteexport begon niet met een civiele procedure, maar deed op 15 september 1978 tegen Deuss en de bank strafrechtelijk aangifte bij het parket te Arnhem⁸, dat bevoegd was om een aangifte tegen Deuss, met woonplaats Berg en Dal, in behandeling te nemen. De officier van justitie te Arnhem heeft de zaak na onderzoek in juni 1979 geseponneerd.⁹ Voor Sojusnefteexport was dit uiteraard een tegenvaller.

Sojusnefteexport had zich intussen van andere rechtskundige bijstand voorzien. De nieuwe advocaat was een van de oudere en ervaren compagnons in een groot Amsterdams kantoor. Hij vertelde me toen we over de zaak spraken om elkaars standpunten te vernemen en de wederzijdse posities van onze cliënten af te tasten, dat hij in Moskou was geweest en dat degene met wie hij had gesproken hem had gezegd dat in zijn bureau iedereen zich verre van de zaak probeerde te houden. Want degene die het dossier behandelt op het ogenblik dat het definitief mis zou gaan, is veroordeeld tot 'cleaning the toilets in Siberia'. Een civielrech-

telijk proces blijft uit. Ik sluit het dossier.

OVERNAME DOOR CRÉDIT LYONN

Een volgende zaak die ik moet noemen, begon in het najaar van 1980. De bank was in onderhandeling getreden met de Franse bank Crédit Lyonnais. Het was voor de continuïteit van de bank van belang dat zij een sterke partner kreeg. Uit de zaken die ik de laatste jaren onder ogen had gekregen was mij wel duidelijk geworden dat de bank zich in moeilijk vaarwater bevond. De bank was in korte tijd door enige overnames sterk gegroeid. Ook had zij haar werkterrein vergroot. Er waren kredieten die riskanter leken dan voorheen en vaker leidden transacties tot geschillen. Op zeker moment werd ik opgebeld door de accountant van het Rotterdamse kantoor van Moret & Limperg die belast was met de controle van de jaarrekening van de bank. Ik kende hem goed, want hij was ook belast met de controle van de jaarrekening van mijn kantoor, Dutilh, Van der Hoeven & Slager, dat in 1970 was ontstaan door de fusie van drie Rotterdamse advocatenkantoren.¹⁰ Ik was gedurende de jaren zeventig in het bestuur van dat kantoor enige jaren belast met de portefeuille financiën. Zijn vraag was of ik hem een advies kon geven over de waardering van de risico's die de bank liep met de financiering van filmproducties in Ierland. Ik wist niets van die financiering en had daarover ook nooit iets gehoord. Het was klaarblijkelijk een zaak die de bank als bankzaak beschouwde en waarbij zij geen advocaat nodig had. De accountant zag kennelijk wel een probleem, maar dat was zijn zaak, niet de mijne. Dat liet ik hem ook weten door hem te antwoorden: 'Ik weet precies wat ik moet adviseren, ik zou het aan de accountant vragen.' Voor de accountant zal het zoeken naar een partij die de bank wel wilde steunen of overnemen, geen verrassing zijn geweest.

Crédit Lyonnais wilde de bank aanvankelijk geheel overnemen, maar daartegen had De Nederlandsche Bank bezwaar. De bank moest een Nederlandse bank blijven en een deelneming mocht 50 procent van het geplaatste kapitaal niet te boven gaan. Het spreekt vanzelf dat deze overname – die wij als advocaten van de bank tegen beter weten in 'fusie' noemden – bewerkelijk was. In mijn team zaten twee medewerkers die beiden later compagnon zouden worden, Dick van der Stelt en Guy Weijer. Guy had een Frans-Zwitserse moeder en had ook een tijd in Frankrijk gewoond. Zijn Frans was perfect en hij sprak het rapper dan menig Fransman die wij aan de zijde van Crédit Lyonnais ontmoetten. Crédit Lyonnais werd vertegenwoordigd door een team advocaten onder leiding van Peter Verloop van het Amsterdamse kantoor Worst en Van Haersolte (later Nauta Van Haersolte). Peter zou ik vervolgens in het laatste jaar van mijn advocatuur, toen ik met Henri Ophof bewindvoerder van OGEM was, veelvuldig ontmoeten, omdat hij toen advocaat was van het bankensyndicaat dat OGEM had gefinancierd en dat werd aangevoerd door de Algemene Bank Nederland (zie hoofdstuk 5A). Ik ga op deze plaats niet verder op de overname in, maar ik meld haar vanwege mijn betrokkenheid bij Slavenburg's Bank. Die betrokkenheid was in dit geval ook weer in zoverre beperkt, dat de advocaten van beide partijen zich slechts bezighielden met de

naleving van de SER-fusiegedragsregels en de juridische toetsing van het prospectus, het bericht van de openbare bieding op 50 procent van de uitstaande aandelen en de wijze waarop dat aanbod moest worden aanvaard zonder de limiet van 50 procent te overschrijden. Het overleg tussen de banken zelf en met De Nederlandsche Bank werd gevoerd door leden van de raad van bestuur. Dit waren bankzaken en die deed men zelf. Ik weet wel dat Hans Gonggrijp hierbij een voorname rol speelde. Hij had een carrière bij de Algemene Bank Nederland achter de rug en was enige jaren tevoren tot de raad van bestuur van Slavenburg's Bank toegetreden. Naar mijn indruk was deze professionele bankier mede aangetrokken om na de onstuimige groei voor consolidatie te zorgen. Ik had in een moeilijke zaak ook eens een beroep op Hans Gonggrijp gedaan om in die zaak tot een schikking te komen, omdat ik in verder procederen geen heil zag.

Ondanks de overname bleef Slavenburg's Bank de gemoederen van aandeelhouders bezighouden. De Stichting Onderzoek Bedrijfsinformatie (SOBI) van Pieter Lakeman spande een jaarrekeningprocedure tegen de bank aan over de jaarrekening over 1981. Deze werd op mijn kantoor behandeld door mijn compagnon Paul Storm, die zich ook op dit terrein van ondernemingsrecht gespecialiseerd had. Ik hield me in die tijd met geen enkele andere zaak bezig dan de bewindvoering van OGEM en de faillissementen van OGEM-dochters waarin ik medecurator was. Hoewel ik dus geen tijd en ook niet de specifieke kennis had om de jaarrekeningzaak te behandelen, vermeldde Paul, die de behandelend advocaat was, in de conclusie van antwoord die op 23 september 1982 werd ingediend, naast zijn naam ook de mijne als advocaat van de bank, hetzij uit hoffelijkheid, hetzij omdat ik op kantoor de verantwoordelijk advocaat voor de bank was.

DE FIOD EN DE NIET-INGEZETENEREKENING

Over mijn betrokkenheid als advocaat bij zaken van Slavenburg's Bank vermeld ik als laatste nog een zaak waarvan ik denk dat die een rol kan hebben gespeeld tijdens het strafrechtelijk onderzoek tegen de leidinggevendenden bij de bank dat op 18 februari 1983 leidde tot de geruchtmakende huiszoeking in het hoofdkantoor aan de Coolsingel. Eind 1981 verlangde de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD) van het ministerie van Financiën de inzage van een zogeheten niet-ingezetenenrekening van een cliënt van de bank. Die bankcliënt was ook een cliënt van een van mijn kantoorgenoten. Deze wederzijdse cliënt van de bank en mijn kantoorgenoot wilde mijn kantoorgenoot inschakelen om zich bij de bank te verzetten tegen de verlening van inzage. Er deed zich dus een belangenconflict tussen twee kantoorcliënten voor. Omdat duidelijk was dat Slavenburg's Bank veel eerder een vaste cliënte van kantoor was, zou ik voor de bank optreden en moest de andere kantoorcliënt zijn heil zoeken bij een ander advocatenkantoor. Dit gebeurde ook. Deze andere advocaat verlangde van de bank dat zij inzage van de rekening aan de FIOD zou weigeren. Er was rechtspraak van de Hoge Raad dat de FIOD niet ongericht in polisbestanden van verzekeraars mag grasduinen op zoek naar zwart geld. Maar in dit geval had de FIOD op grond van een bij hem bestaande verdenking,

om inzage van een specifieke rekening gevraagd. Die rekening was er ook. Er was ook naar onze mening gerechte twijfel mogelijk over de vraag of de betrokken cliënt, die weliswaar in België woonde, wel voldeed aan de fiscale criteria van niet-ingezetene. Zijn werkzaamheden en bron van inkomsten lagen in Nederland. De bank wilde zich niet de woede van haar cliënt op de hals halen en rekte de zaak. Zij deed dat mede in de hoop dat de cliënt in kort geding een verbod tot verlening van inzage zou vragen. Daarmee zou de beslissing om al dan niet inzage te verlenen niet door de bank zelf genomen hoeven te worden. Dit kort geding bleef uit. Vermoedelijk omdat de kans op verlies te groot werd geacht.

Uiteindelijk werd begin februari 1982 een bespreking met de FIOD-rechercheurs belegd, waarbij een jonge bedrijfsjurist van de bank de bank zou vertegenwoordigen en ik als advocaat aanwezig zou zijn. De bespreking was 's morgens vroeg, om acht uur of half negen. Ik was net benoemd tot bewindvoerder van OGEM en had eigenlijk mijn hele dag nodig voor de werkzaamheden op het kantoor van OGEM aan het Marconiplein. De FIOD-rechercheurs traden bars op. Ik vond dit niet onbegrijpelijk, want zij waren nu al weken bezig en voelden zich aan het lijntje gehouden. Dat werden zij ook. Zij zetten de positie van de Belastingdienst nog eens uiteen en wezen op de jurisprudentie. Het was geen fishing operation, zij vroegen gemotiveerd inzage van een specifieke rekening. Na enige tijd, toen de wederzijdse posities uiteengezet waren, trokken de bedrijfsjurist en ik ons terug en nam ik afscheid van de FIOD-rechercheurs. Mijn advies, dat ik dus buiten de aanwezigheid van de rechercheurs gaf, luidde: 'inzage verlenen, jullie cliënt heeft geen been om op te staan.' De bedrijfsjurist zei er niet anders over te denken. Daarna vertrok ik naar het Marconiplein.

Enige tijd later vernam ik van Dick van der Stelt dat de bedrijfsjurist de heren van de FIOD had meegedeeld dat besloten was geen inzage te verlenen. De heren moesten maar naar de rechter. Ik kon me voorstellen dat deze mededeling slecht gevallen was en ook dat de rechercheurs mij erop aanzagen geadviseerd te hebben geen inzage te verlenen. Achteraf heb ik me bedacht dat ik toen een brief aan de raad van bestuur van de bank had moeten schrijven waarin ik zou hebben vastgelegd dat de beslissing die de bank aan de FIOD had meegedeeld, niet in overeenstemming was met mijn advies. Ik was echter de hele dag met OGEM bezig en liet de kwestie lopen. Als deze situatie zich na 1990, toen ik opnieuw advocaat werd, zou hebben voorgedaan, zou ik een dergelijke brief zeker hebben geschreven. Toen was het aansprakelijk stellen van advocaten voor al dan niet vermeende beroepsfouten, niet ongebruikelijk. Mijn relatie met de top van de bank was echter van dien aard dat mijn woord dat ik anders had geadviseerd, zou zijn aanvaard.

Tot zover een uittreksel uit mijn bemoeiingen met en voor Slavenburg's Bank voor zover in mijn ogen relevant voor het navolgende. Alvorens daaraan te beginnen, vermeld ik nog een persoonlijk feit. Op 8 augustus 1972 waren wij van de Burgemeester F.H. van Kempensingel 11 in de wijk Hilleegersberg verhuisd naar de Waldeck-Pyrmontlaan 4 in Kralingen. Op nummer 6 woonde het echtpaar Piet en Ineke Slavenburg. De voorzitter van de raad van bestuur van de bank was dus niet alleen cliënt maar ook buurman. Dit leidde tot vriendschap-

pelijke contacten bij verjaardagen en dergelijke. Op 2 augustus 1982 verhuisde ik naar een flat, Buizenwerf 113. Nadat Piet Slavenburg zijn functie bij de bank had neergelegd en op 13 mei 1982 afscheid had genomen met een receptie in het World Trade Center in Rotterdam, verhuisde het echtpaar Slavenburg naar Ukkel in België.

Melding van het strafrechtelijk optreden

Nadat ik enkele weken minister was deelde secretaris-generaal Leo Oranje me mede dat het Openbaar Ministerie in Amsterdam zaken bij Slavenburg's Bank op het spoor was die er slecht voor de bank uitzagen. Het was niet meer dan een kennisgeving. Hij wist toen al dat ik advocaat van de bank was geweest en ik wist dat ik in die hoedanigheid nooit betrokken was geweest bij handelingen die in strijd waren met de wet. Op donderdag 10 februari 1983 krijg ik om halfeen een ingelast bezoek van Pieter Bos, die kort na de zaak van de koffie-export met ingang van 31 augustus 1973 was benoemd tot advocaat-generaal bij het gerechtshof te 's-Gravenhage. Hier is hij inmiddels oudste in rang en dus bij afwezigheid van procureur-generaal Alfred Heijder waarnemend procureur-generaal. Zijn specialisme is nog steeds economisch strafrecht en fraude.

Bij het gesprek is Leo aanwezig. Pieter Bos licht een brief van 7 februari toe waarin een strafrechtelijk onderzoek tegen leidinggevendenden bij Slavenburg's Bank is aangekondigd. Bos zegt dat bij het onderzoek naar mogelijke strafbare handelingen door Slavenburg's Bank in Amsterdam door het hoofd van de interne accountantsdienst van de bank mededelingen over transacties met zwart geld en witwassen zijn gedaan en bewijsmateriaal is aangeleverd, waardoor er nu aanleiding is om op korte termijn een gerechtelijk vooronderzoek te vorderen.¹¹ Dit zal gebeuren in Rotterdam, de plaats van vestiging van de bank. Er is ook een huiszoeking in het hoofdkantoor nodig en mogelijk ook in Den Haag. Hij stelt mij daarvan in de brief formeel in kennis omdat de afspraken tussen het Openbaar Ministerie en het ministerie van Financiën of De Nederlandsche Bank – dat weet ik nu niet meer precies – over vervolging van banken inhouden dat het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank tevoren worden ingelicht teneinde hen in de gelegenheid te stellen direct met een perscommuniqué te reageren. Voorkomen moet worden dat een bank als gevolg van justitieel optreden onnodig in de problemen komt doordat rekeninghouders hun tegoeden opvragen. Moeilijkheden in het betalingsverkeer moeten zoveel mogelijk worden vermeden.

Bos had geschreven dat de bank zelf niet als verdachte wordt aangemerkt. Het gaat om strafzaken tegen de leidinggevendenden van de bank. Bos zegt dat het Openbaar Ministerie zich afvraagt wat voor de bank het minst ongunstige tijdstip is voor een huiszoeking, want hij begrijpt dat de bedrijfsvoering daardoor ineens komt stil te liggen. Bankcliënten moeten geen vermijdbaar nadeel lijden. Ik zeg toe dat ik direct mijn ambtgenoot van Financiën zal inlichten, maar dat Onno Ruding in Washington zit in verband met de vergadering van de Wereldbank. Ik zal dus zijn interim, Gijs van Aardenne, inlichten. Ik vraag ook of het

Openbaar Ministerie bereid is overleg te plegen met De Nederlandsche Bank over het tijdstip van de huiszoeking. Zelf denk ik dat vrijdagmiddag of maandagochtend de minst schadelijke tijdstippen zijn. Ik vraag ook om in het belang van het betalingswezen als zodanig de operatie zo enigszins mogelijk low key te laten plaatsvinden. Ik zeg hem ook dat ik de volgende week, de week waarin de huiszoeking zal plaatsvinden, met vakantie in Frankrijk zal verblijven en dus ook Koos Rietkerk, die mijn functie dan waarneemt, zal inlichten.

Bos roert nog aan dat het Openbaar Ministerie overweegt ook de jaarrekening over 1981 in het onderzoek te betrekken, maar daarover nog niet heeft beslist omdat er misschien al een jaarrekeningprocedure voor de Ondernemingskamer van het gerechtshof te Amsterdam aanhangig is. Ik bevestig hem dat dit het geval is. Daarna spreken wij nog even informeel verder. Bos zegt verbaasd te zijn over wat hij allemaal heeft gehoord en aan materiaal heeft gezien. Ik vraag hem dan of een zo rigoureuus middel als huiszoeking in het hoofdkantoor nog wel nodig is. Dat is het volgens hem zeker, want er is nog meer materiaal nodig voor een strafzaak. Het bewijsmateriaal dat er al is, is 'zakken vol', zo zegt hij. Dan kan ik het niet laten te refereren aan de koffiezaak en ik zeg: 'Er zitten toch geen dooien in die zakken.' Bos meesmilt.

Om zes uur vindt in Royal aan het Lange Voorhout¹² het wekelijkse overleg van de liberale bewindslieden met de fractievoorzitters in Eerste en Tweede Kamer en de partijvoorzitter plaats. Gijs van Aardenne komt later omdat hij met Onno Ruding en Wim Duisenberg, de president van de Nederlandsche Bank, in Washington heeft getelefoneerd. Bij deze conferentie call heeft hij aan zijn kant de Thesaurier-Generaal van het ministerie van Financiën, Pieter Korteweg, betrokken. Hij zegt de mededelingen wel enigszins versluierd te hebben gedaan, vanwege het risico van meeluisteren en uitlekken. Ik licht Koos Rietkerk onder vier ogen in.

De volgende dag is er, zoals gebruikelijk op vrijdag, ministerraad. Na de ministerraad blijkt mijn bureau totaal ondergesneeuwd met dossiers. Talrijke ambtenaren hebben gemeend dat ik nog allerlei dossiers voor mijn week vakantie moet afdoen. Het is onbegonnen werk hieruit een selectie te maken. Leo Oranje, geassisteerd door mijn secretaresse, Hanne Lise Warnecke, komt helpen om de dossiers te schiften. Vele kunnen een week wachten, andere kunnen ambtelijk worden afgedaan. Tot grote hilariteit vallen uit een dossier uitdagende naaktfoto's. Wat doen die op mijn bureau! Het is een klacht van een pater uit Limburg over verloederende pornografie die hij met beeldmateriaal heeft geadstrueerd. Duidelijk een dossier dat ambtelijk kan worden afgedaan.

Als ik bij Henny in de Merulaweg kom, blijkt zij niet alleen in mijn flat aan de Buizenwerf mijn koffer te hebben gepakt, zij heeft ook alle bagage ingeladen. Mijn eigen Chevrolet Citation is te klein. Ik heb geruild met een goede vriend, die wegens zijn grote gezin in een Peugeot stationcar rijdt, die twee achterbanken en veel bagageruimte heeft. De kinderen, van Henny en van mij, staan alle vijf klaar. Het is een belangrijk moment: voor het eerst gaan ze alle vijf gezamenlijk met ons met vakantie. Achterin klinkt het zachte geratel en gepiep van de Nintendo-spelletjes. Om half tien hebben wij een laat diner in de brasserie van het Novotel

in Créteil bij Parijs. De vakantie is begonnen. Guy Weijer, die inmiddels op het kantoor te Parijs van Dutilh, Van der Hoeven & Slager zit, had ik op een veel te laat moment gevraagd of hij kans zag voor de krokusvakantie in een wintersportgebied een huis te huren waarin wij met vijf kinderen zouden kunnen verblijven. Het is hem gelukt.

De aardappelhandel

Wij komen zondag 20 februari terug van onze vakantie in Saint-Gervais. Ik verneem en lees in de kranten dat vrijdag 18 februari een geruchtmakende huiszoeking bij Slavenburg's Bank heeft plaatsgevonden met televisieopnamen en al. Het justitiële optreden is een mediaspektakel geworden, gevolgd door een persconferentie. Willem Pluygers belt mij 's avonds op. Als president-commissaris van de bank wil hij mij over het justitiële optreden spreken. Ik ken Willem Pluygers heel goed als president-directeur van de Nederlandse Dagblad Unie. Hij was ook commissaris van OGEM en ik heb mijn benoeming tot bewindvoerder mede te danken aan met hem over OGEM gevoerde gesprekken. Ik vind het persoonlijk niet behoorlijk om hem niet te woord te staan. Maar functioneel vind ik het gesprek ongewenst. Ik heb nu een andere functie dan toen ik als advocaat talrijke contacten met hem onderhield. Door die contacten zijn wij persoonlijk goede bekenden van elkaar. Maar in die hoedanigheid wil hij mij kennelijk niet spreken en ik wens het persoonlijke en het functionele strikt gescheiden te houden. De minister van Justitie blijft in het algemeen op afstand van justitieel optreden van het Openbaar Ministerie, ook al is hij daarvoor politiek verantwoordelijk. Het Openbaar Ministerie maakt deel uit van de rechterlijke macht en zijn optreden wordt in individuele strafzaken door de rechter getoetst. Het Openbaar Ministerie heeft mij in dit geval bij uitzondering tevoren ingelicht, uitsluitend omdat ik de minister van Financiën moest inlichten. Dat heb ik gedaan en daarmee is mijn betrokkenheid geëindigd. Het Openbaar Ministerie, en de rechter-commissaris die het gerechtelijk vooronderzoek leidt, opereren autonoom. Ik zeg hem op de hoogte te zijn van een gerechtelijk vooronderzoek. Als minister sta ik buiten dat onderzoek. Als hij meer inlichtingen wil verkrijgen, kunnen die hem hoogstens door Pieter Bos worden gegeven. Hiermee beëindig het gesprek. Later zal ik in het door Robert van de Roer geschreven boek *Voorheen Slavenburg* lezen dat er die avond telefonisch contact is geweest tussen Pieter Bos en Slavenburgcommissaris Lout Briët, de opvolger van Van der Hoeven.¹³

De volgende dag komt nog vóór de vergadering van de ministerstaf Alfred Heijder op bezoek. 'De huiszoeking bij Slavenburg's Bank was nu niet bepaald low key,' zegt hij uit eigen beweging en op min of meer verontschuldigende toon. Mijn boodschap was dus wel doorgelopen. Ik zeg hem dat ik opheldering wil over de aanwezigheid van een televisieploeg, die de inval op het moment zelf heeft kunnen vastleggen. In toeval geloof ik niet. Ik heb intussen op krantenfoto's gezien hoe de ploeg rechercheurs met de rechter-commissaris Boudewijn Boot als aanvoerder over de Coolsingel liep. Boudewijn, die ik zowel privé als in

functie al lang en goed ken, is niet bepaald een schuchtere representant van een in stilte werkzame rechterlijke macht. Met de neus in wind voerde hij de ploeg aan. Er is na de inval ook een persconferentie gegeven door officier van justitie eerste klasse Schoonaard. Deze was deels ook op de televisie te zien geweest. Ook volgens ambtenaren van het ministerie had het Openbaar Ministerie daarbij geen sterke indruk gemaakt. Dat het Openbaar Ministerie door het geven van een persconferentie juist extra publiciteit heeft gegenereerd, kan ik niet rijmen met mijn wenk low key. Op woensdag zal ik om negen uur de videobanden bekijken. De persconferentie maakt op mij een abominabele indruk, met veel gerammel van theekopjes. Men had die toch ruim een week kunnen voorbereiden.

Tijdens het lunchuur is een afspraak met Onno Ruding gearrangeerd. Bij de ombuigingen in het regeerakkoord is op de begroting voor het gevangeniswezen nog eens een bedrag van tien miljoen gulden gekort, terwijl hetzelfde bedrag al was gekort in de ontwerpbegroting voor 1983. Het ministerie van Justitie denkt dat Financiën bij het aandragen van nieuwe ombuigingsvoorstellen voor het regeerakkoord over het hoofd heeft gezien dat deze ombuiging al was 'ingeboekt', zoals dat heet. Ik heb daarom een brief geschreven met het verzoek de fout te herstellen. Onno Ruding ontvangt Leo Oranje en mij samen met de directeur-generaal Rijksbegroting, Bart le Blanc. Ik vraag de fout te herstellen en alsnog de taakstelling van tien miljoen ombuigen op gevangeniswezen ongedaan te maken. Onno zegt mij dat je in een onderhandeling nooit het volle pond kunt krijgen, en dat er dus alleen maar sprake kan zijn van een gedeeltelijke vermindering. Ik antwoord dat dit geen onderhandeling is, maar het herstel van een gemaakte fout. Een beslissing zal later volgen.

Dan komt Onno met verwijten over de wel met zeer veel publiciteit uitgevoerde huiszoeking bij Slavenburg's Bank. Hij en De Nederlandsche Bank zijn het hele weekend in de weer geweest met Crédit Lyonnais om de schade te beperken. Crédit Lyonnais zal vermoedelijk ook de andere helft van het aandelenkapitaal overnemen om het vertrouwen bij het publiek te herstellen. Wij op Justitie moeten goed begrijpen dat een bank niet hetzelfde is als de aardappelhandel om de hoek. Daar kunnen wij huiszoeken houden en beslag leggen zoveel wij willen, maar bij een bank moeten wij rekening houden met de risico's voor het betalingsverkeer. Nu ben ik in de verdediging. Ik begrijp zijn boosheid over de enorme ophef best. Maar ik wijs hem erop dat mijn taak slechts was hem te waarschuwen en dat ik bij zijn afwezigheid Gijs van Aardenne had ingelicht. Ik had mij ervan vergewist dat Gijs met hem en Duisenberg had getelefoneerd. Nu blijkt dat het gesprek toen zo verhuld was gevoerd dat hij noch Duisenberg de ernst van de waarschuwing had doorzien. Aldus was De Nederlandsche Bank vrijdag toch door het bericht van de huiszoeking overvallen. De aardappelhandel om de hoek verschijnt nog enige malen ten tonele. Ik zeg dat het mijn overtuiging is dat juist in een tijd van grote bezuinigingen, waarin de regering van een ieder vraagt de broekriem aan te halen, het zwartgeldcircuit moet worden aangepakt. Zijn kritiek op de publiciteit kan ik delen. Ik zeg het Openbaar Ministerie daarover al om opheldering te hebben gevraagd. Voor mij zelf stel ik vast dat er klaarblijkelijk geen overleg tussen Openbaar Ministerie en De

Nederlandsche Bank is geweest over het tijdstip van de huiszoeking. Later blijkt me dat het Openbaar Ministerie de voorkeur aan vrijdagmiddag had gegeven om dan het hele weekend de tijd te hebben voor nader onderzoek ter plaatse en het sorteren van documenten die het in beslag wil nemen voor nader onderzoek. Dit vind ik een begrijpelijke afweging.

De zaak blijft in de publiciteit de aandacht trekken. Buitengewoon goed geïnformeerd blijkt het Rotterdams Nieuwsblad. Robert van de Roer schrijft wekelijks in de Sijthoff-bladen over de zaak en had het bericht over de huiszoeking al op de dag zelf, nog voordat deze had plaatsgevonden. Uiteindelijk zal hij in 1988 over het onderzoek en de rechtszaken het al genoemde boek *Voorheen Slavenburg* schrijven.

De publiciteit wekt onrust bij de cliënten van de bank. Deze onrust is De Nederlandsche Bank en het ministerie van Financiën een doorn in het oog. Onno Ruding geeft me te verstaan dat het gewenst is dat het onderzoek snel tot aanwijzing van een aantal verdachten leidt, waarna de rust wellicht zal weerkeren. Wanneer blijkt dat door of namens Sojusnefteexport opnieuw aangifte is gedaan tegen Slavenburg's Bank, wordt mijn naam weer genoemd. Met de eerdere aangifte heb ik van de zijde van de bank geen bemoeiingen gehad, waardoor ik van die publiciteit niet te duchten denk te hebben.

Publiciteit bij justitieel optreden

Begin maart lees ik in de ochtendbladen over een huiszoeking die 's ochtends om zeven uur heeft plaatsgevonden bij koppelbazen in Dordrecht die van strafbare feiten worden verdacht. Op zichzelf niets bijzonders, maar ook bij deze huiszoeking is een televisieploeg aanwezig. Anders dan bij Slavenburg's Bank lijkt mij op dit vroege tijdstip en in Dordrecht een beroep op toeval onmogelijk.¹⁴ Ik spreek hierover met Leo Oranje en zeg dat ik het niet juist vind dat media te voren worden uitgenodigd om getuige te zijn van justitieel optreden. Ook verdachten hebben recht op eerbiediging van hun persoonlijke levenssfeer. Een verdachte is nog niet veroordeeld en behoort dus voor onschuldig te worden gehouden. Naarmate er meer publiciteit is, komt dat beginsel in het gedrang. We besluiten deze kwestie op te brengen in de vergadering van procureurs-generaal. De procureurs-generaal bij de vijf gerechtshoven vergaderen om de drie weken op woensdagochtend op het ministerie. Formeel is de minister voorzitter. In feite wordt de vergadering namens de minister voorgezeten door de secretaris-generaal. Direct na mijn aantreden had ik als voorzitter mijn opwachting in de vergadering gemaakt en een deel daarvan bijgewoond. In mijn advocatentijd waren procureurs-generaal voor mij autoritaire magistraten op grote afstand geweest. Op strafzittingen in hoger beroep waren het meestal advocaten-generaal die het requisitoir hielden, maar bij het gerechtshof te 's-Gravenhage had ik destijds J. Zaaijer, een gevreesde en scherpe houwdegen, wel eens als tegenstander gehad.

De eerste kennismaking met de vijf procureurs-generaal was vrij stroef en vormelijk verlopen. De bespreking die ik bijwoonde, werd gekenmerkt door een hoog abstractieniveau.

Het sprak mij als man van de praktijk niet erg aan. Deze keer, 23 maart, had ik tevoren laten weten dat ik van gedachten wilde wisselen over de vraag of het Openbaar Ministerie en de politie vrijstaat de media tevoren op de hoogte te stellen van voorgenomen opsporingshandelingen. De heren wisten dus waarover ik kwam spreken. Voor deze gelegenheid was trouwens het hoofd van het stafbureau Voorlichting van het ministerie uitgenodigd. Anders was er nooit iemand van de voorlichting bij de vergaderingen aanwezig. Behalve de secretaris-generaal als fungerend voorzitter, placht alleen het hoofd van de hoofdafdeling Staats- en Strafrecht, Jaap Kuiper, aanwezig te zijn en als notulist een medewerker van die hoofdafdeling. De hoofdafdeling Staats- en Strafrecht was de departementale afdeling waaronder naast vele andere beleidsterreinen de beleidsverantwoordelijkheid viel voor het Openbaar Ministerie en het vervolgingsbeleid. Bij sommige agendapunten werd directeur-generaal Politie en Vreemdelingenzaken Hans Grosheide uitgenodigd.

Ik nam het woord en zette uiteen dat terughoudendheid betracht moest worden bij het waarschuwen van media bij voorgenomen opsporingsonderzoeken. Er volgde een stilte alsof het de heren niet duidelijk was waarover ik het had. Ik verduidelijkte dat ik niet aanvaardbaar vond dat een omroep te voren was gewaarschuwd om beelden vast te leggen van een huiszoeking in Dordrecht. Die huiszoeking had 's ochtends om zeven uur plaatsgevonden, dus toeval, waarvan bij de huiszoeking bij Slavenburg's Bank sprake zou zijn geweest, leek me uitgesloten. Als reactie kwam de mededeling dat het Openbaar Ministerie ter plaatse afspraken placht te maken met de pers over publiciteit. Kortom, de vergadering van procureurs-generaal stond erbuiten. Ik wees erop dat het waarschuwen van een omroep, zodat er een televisieploeg aanwezig kon zijn, wel verder ging dan afspraken maken met de plaatselijke pers. De procureurs-generaal zagen er geen probleem in. Ik gaf als mijn mening dat verdachten, zolang zij niet veroordeeld zijn, recht hebben op eerbiediging van hun persoonlijke levenssfeer en dat die in het gedrang kwam als via de televisie heel Nederland kon meekijken naar tegen hen gericht justitieel en politieel optreden: 'rechtshandhaving is geen publieke vertoning.'

Dan reageert procureur-generaal 's-Hertogenbosch Corsten als oudste in rang. Alsof hem nu plotseling een licht op gaat, zegt hij met een duidelijke ironische uithaal: 'Ah, de minister doelt op de *presumptio innocentiae*.' Ja, ik bedoelde het grondrecht dat niemand voor schuldig wordt gehouden voordat zijn schuld in rechte is komen vast te staan, een grondrecht dat in alle verklaringen van fundamentele rechten prominent is vastgelegd.¹⁵ Ik breng onder de aandacht dat volgens die grondrechten de terechtzittingen in strafzaken in het openbaar worden gehouden, maar dat die openbaarheid niet geldt voor het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk vooronderzoek. Dit zijn rechtsbeginselen die voor mij als liberaal zwaar wegen. Maar dat liberale geluid is in deze kring misschien te lang niet gehoord.¹⁶ Natuurlijk begrijp ik ook wel dat in deze kring aan de schuld van de koppelbazen niet wordt getwijfeld. Dat doe ik zelf ook niet. Maar daar gaat het niet om. Het gaat erom dat geen publieke schuldigverklaring plaatsvindt doordat de media, in het bijzonder de televisie, strafrechtelijk optreden

waaraan formeel niet meer ten grondslag ligt dan een redelijk vermoeden van schuld¹⁷, in de huiskamer brengen. Het beroemde Engelse adagium *Not only must Justice be done, it must also be seen to be done*¹⁸ heeft volgens mij betrekking op de terechtzitting, niet op de opsporing.

In de gedachtewisseling die dan op gang komt, wordt besloten een commissie in te stellen die moet inventariseren welke afspraken er met de media zijn gemaakt en hoe die zich verhouden tot het door mij genoemde beginsel. Van het ministerie zal Toos Faber van het stafbureau Voorlichting in die commissie zitting hebben. Het voorzitterschap zal worden opgedragen aan het lid van de Raad van State Piet Boukema. Hiermee is de zaak voorlopig afgedaan. De commissie zal na een jaar rapporteren. Er verandert weinig, maar ik heb niet meer hoeven meemaken dat de televisie ter plaatse was als er een huiszoeking plaatsvond.

Mijn echte gelijk zal ik pas vele jaren later krijgen. Eind 2001 besluit het College van procureurs-generaal¹⁹ onder voorzitterschap van Joan de Wijkerslooth de Weerdesteyn tot de opstelling van een aanwijzing over voorlichting bij opsporing en vervolging²⁰, die een vergaande beperking lijkt te gaan inhouden ten opzichte van de bestaande richtlijn.²¹ Over deze nieuwe aanwijzing ontstaat veel discussie bij Openbaar Ministerie en politie. Het Openbaar Ministerie belegt onder de naam 'Openbaar, tenzij ...' op 28 februari 2002 een themadag over dit onderwerp voor leden van het Openbaar Ministerie en politiefunctionarissen. Het Openbaar Ministerie vraagt mij die conferentie, die in Rotterdam in een van de zalen van Grand Café en Restaurants Engels plaatsvindt, voor te zitten. Die uitnodiging neem ik met veel plezier aan. Het belang van politie en Openbaar Ministerie, die graag willen dat het publiek ziet dat zij scoren en die deze publiciteit zien als enig probaat middel tegen de veel gehoorde kritiek dat er te weinig zou gebeuren, strijdt met het rechtsstatelijk beginsel van de verdachte die voor onschuldig wordt gehouden zolang hij niet onherroepelijk is veroordeeld. Procureur-generaal De Wijkerslooth en minister van Justitie Benk Korthals laten zich door dit rechtsstatelijk beginsel leiden. De aanwijzing wordt vastgesteld. Des te vreemder vind ik het dan De Wijkerslooth zelf in januari 2004 in het televisieprogramma NOVA een verklaring te zien afleggen over de redenen van vervolging van de sergeant-majoor der Mariniers Eric O. Wanneer de hoogste vertegenwoordiger van het Openbaar Ministerie een toelichting geeft op een besluit tot strafvervolging, zal er weinig grond zijn voor twijfel aan de gegrondheid van de beschuldiging. In dit geval echter wordt Eric O. in twee instanties vrijgesproken. Volgens mij is dit nu juist het schoolvoorbeeld van de reden waarom Openbaar Ministerie en politie in de fase van de vervolging in de publiciteit terughoudend behoren te zijn.

De verdere opzet van het onderzoek tegen Slavenburg's Bank

Op donderdag 14 april heb ik om tien uur op mijn kamer een bespreking met Hans Schadee, de regeringscommissaris voor de voorbereiding van boek 8 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek – Verkeersmiddelen en Vervoer. Schadee geeft eenmaal per jaar een overzicht van

zijn vorderingen, door hem State of the Union genoemd. Ik zal hem nadien nog een groot aantal jaren jaarlijks ontmoeten, want het duurt tot 1988 alvorens hij zijn werkzaamheden heeft voltooid en ik hem op 10 januari bij een afscheidsdiner in kleine kring in Corona kan meedelen dat de koningin hem heeft bevorderd tot Grootofficier in de Orde van Oranje-Nassau en hem het lint kan omhangen. Boek 8 treedt voor een groot deel op 1 april 1991 in werking. Nog voor zijn presentatie is afgelopen, komt Leo Oranje binnen die mij dringend wil spreken.

Direct nadat Schadee vertrokken is, maakt Oranje mij deelgenoot van zijn zorgen. Het Openbaar Ministerie te Rotterdam heeft hem een plan voorgelegd voor het verdere strafrechtelijk onderzoek. Dit plan is hem voorgelegd omdat het Rotterdamse parket de medewerking van het ministerie nodig heeft. Het plan is om tijdens het weekeinde twintig of meer regio- en kantoordirecteuren te arresteren en te verhoren. Er is voldoende materiaal voorhanden om hen te verdenken van valsheid in geschrift. Voor deze operatie zijn politiecellen nodig en die zijn er niet in voldoende aantal. Door het cellentekort in gevangenissen en huizen van bewaring, zijn veel politiecellen semipermanent in gebruik voor bewaring van verdachten. Het ministerie zou die op een of andere manier moeten vrijmaken. Leo Oranje ziet daartoe geen kans en heeft daarom aangedrongen op afslanking en temporisering van de voorgenomen plannen. Hij heeft in goed overleg met de vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie – procureur-generaal Heijder, advocaat-generaal Bos en de Rotterdamse hoofdofficier van justitie Jol de Jong – over deze afslanking overeenstemming bereikt. Het acht het wenselijk dat ik van deze afgeslankte plannen kennisneem.

Tezelfdertijd worden Leo en ik uitgenodigd om om half een op het ministerie van Financiën met een broodje te overleggen met Onno Ruding en Pieter Korteweg. Ik was op maandag 11 april ook al bij Onno Ruding geweest en had toen van hem nog eens vernomen dat hij in het belang van het betalingsverkeer graag zag dat zo spoedig mogelijk duidelijk werd wie van de leidinggevenden zal worden vervolgd, opdat daarna rust ontstaat. Nu blijken volgens Ruding en Korteweg uit de markt verontrustende berichten te komen over de nadelige invloed van het onderzoek, dat nu al twee maanden duurt, op de positie van Slavenburg's Bank. Die onrust raakt ook het betalingsverkeer in ruimere zin. Zelfs de positie van De Nederlandsche Bank is in het geding, want dit in stilte en discretie werkende instituut is geconfronteerd geweest met een bezoek van een Franse televisieploeg waarvan de reporters wel eens wilden weten hoe het toezicht van de centrale bank op banken als Slavenburg's Bank was uitgeoefend. Onno wil rust en daarom spoed bij de aanwijzing van de uiteindelijk te vervolgen verdachten.

De concrete vraag van Financiën is of de definitieve aanwijzing van verdachten kan hebben plaatsgevonden vóór een gesprek tussen De Nederlandsche Bank en Crédit Lyonnais, dat op korte termijn plaatsvindt. Na die aanwijzing zal de Franse bank weten met wie zij verder in zee kan gaan en met wie niet. Kan daarom het aantal verdachten niet beperkt worden? Het zijn zorgen van het ministerie van Financiën die ik niet kan negeren. Aan de

andere kant blijkt uit de 's ochtends verkregen informatie dat het onderzoek uit justitieel oogpunt volstrekt gerechtvaardigd is, maar dat het zich verbreed lijkt te hebben. Wat dat betreft komt het tegenover Financiën goed uit dat om andere redenen al tot afslanking is besloten. De gelijktijdige arrestatie van een groot aantal regio- en bijkantoordirecteuren zou voor Financiën en De Nederlandsche Bank een groot probleem veroorzaken. Het zou Slavenburg's Bank op een aantal plaatsen tegelijkertijd geheel of gedeeltelijk lamleggen. Het zou ook leiden tot een nieuwe golf van publiciteit. Door dit alles was grote onrust bij de clientèle te verwachten.

Op 10 februari ging het om een onderzoek tegen leidinggevend, nu, op 14 april, had de Rotterdamse hoofdofficier gesproken over valsheid in geschrift van regio- en kantoordirecteuren. Ik had begrepen dat met leidinggevend leden van de raad van bestuur en hun directe stafmedewerkers waren bedoeld; regio- en kantoordirecteuren stonden heel wat lager in de hiërarchie. Voortzetting is dus geboden, maar een compromis is wellicht mogelijk bij de maatvoering. Ten slotte was mijn ministerie in de persoon van Leo Oranje 's ochtends al tot de slotsom gekomen dat het Rotterdamse parket zijn mogelijkheden leek te overschatten. Snelheid bij de aanwijzing van hen die vervolgd zullen worden, kan ook in het belang van het Openbaar Ministerie zijn, als dit erop gericht is in de wereld van het zwarte geld een voorbeeld te stellen door vervolging van leidinggevend bij een bank.

De interventie van Financiën maakt voortzetting van het overleg met de delegatie van het Openbaar Ministerie noodzakelijk. Ik zet de bezwaren van Financiën uiteen. Het Openbaar Ministerie is na de formele waarschuwing die het via mij op 10 februari aan De Nederlandsche Bank en Financiën heeft gegeven, aan de slag gegaan, en vindt dat Financiën nu achteraf met bezwaren komt die het eerder had moeten laten horen. De vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie raken geïrriteerd, vooral Bos en De Jong. Ik moet maar een opdracht tot sepot geven. Dit is echter totaal niet aan de orde. Ik wil zeker dat de zaak wordt voortgezet, want zwart geld en belastingontduiking vind ik onaanvaardbaar. Maar ik wil spoed en vind het niet onaanvaardbaar dat Financiën daarop aandringt met het oog op de belangen waar dat ministerie voor staat.

Wat de gesuggereerde aanwijzing tot sepot betreft, weet ik dat de aanwijzingsbevoegdheid die de minister van Justitie heeft en die is neergelegd in artikel 5 van de Wet op de rechterlijke organisatie, voor het Openbaar Ministerie een gevoelig punt is. Alleen al het noemen van artikel 5 pleegt reacties op te roepen als die van de patiënt bij wie de tandarts tijdens het boren op een zenuw stuit.²² Ik zal in mijn loopbaan enige malen met dat artikel te maken krijgen en weet dat het gebruik ervan beperkt pleegt te blijven om het Openbaar Ministerie opdracht tot vervolging te geven en juist niet om de rechtsgang te stoppen. Dan zou ons rechtssysteem kunnen afdalen tot het niveau van een bananenrepubliek. Het was in mijn tijd de geldende leer dat artikel 5 RO alleen ter aanmoediging werd gebruikt, maar minister Sorgdrager zag zich genoodzaakt het artikel toe te passen om het Openbaar Ministerie ervan te weerhouden in euthanasiezaken een weg te bewandelen die de politiek

ongewenst achtte. Sinds 1 januari 2002 geldt artikel 127 Wet RO:

Onze Minister van Justitie kan algemene en bijzondere aanwijzingen geven betreffende de uitoefening van de taken en bevoegdheden van het Openbaar Ministerie.

In artikel 128 is geregeld dat de minister het College van procureurs-generaal in de gelegenheid stelt zijn zienswijze kenbaar te maken alvorens hij in een concreet geval een aanwijzing geeft inzake de opsporing of vervolging van strafbare feiten.

Door de irritatie bij Bos en De Jong dreigt het overleg in een impasse te raken. Ik vat samen dat ik spoed wil. De vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie willen eerst overleggen met de officieren in Rotterdam die de zaak behandelen. Ik stel bij mijzelf vast dat er een belangenconflict is gerezen tussen Justitie en Financiën. Ik kies daarin vanzelfsprekend de kant van Justitie en sta achter het Openbaar Ministerie, maar zie met Financiën ook het belang van spoed. Die spoed vind ik ook uit justitieel oogpunt van belang: bij de aanpak van zwart geld en belastingontduiking kan beter vandaag dan morgen een voorbeeld worden gesteld. Juist in een tijd dat het kabinet van velen zware financiële offers vraagt, vind ik verrijking ten koste van de gemeenschap extra onaanvaardbaar. Nu het Openbaar Ministerie besloten heeft onderzoek in te stellen naar belastingontduiking en zwart geld, moet dit onderzoek zo snel mogelijk tot zichtbare resultaten leiden.

Omdat er een conflict tussen twee ministeries is gerezen, wil ik dat aan de minister-president voorleggen. Hij is belast met de handhaving van de eenheid van regeringsbeleid. Ik besluit de volgende dag en marge van de ministerraad met Onno Ruding te overleggen over een gezamenlijk beraad met de minister-president. Ik maak Leo Oranje en Pieter Bos vertrouwelijk deelgenoot van mijn voornemen. Leo Oranje zorgt voor de ambtelijke voorbereiding van het overleg.

Overleg met de minister-president

Op vrijdagavond 15 april vindt in Amersfoort de jaarlijkse algemene vergadering van de VVD plaats. De liberale bewindslieden worden daar uiteraard allen verwacht. Ik word tijdens die bijeenkomst opgebeld door de journalist Robert van de Roer van het Rotterdams Nieuwsblad. Hij vertelt mij dat het onderzoeksteam in Rotterdam die middag naar huis is gestuurd. Het onderzoek is tijdelijk stopgezet.²³ Zijn mededeling verontrust me, want hij is tot nu toe in zijn berichtgeving goed op de hoogte gebleken. Voor zijn berichtgeving moet ik zelfs een uitzondering maken op mijn algemene stelling dat van gebeurtenissen die ik zelf heb meegemaakt nooit een verslag in de krant is gekomen dat geheel overeenstemt met mijn eigen waarneming. Ik neem contact op met Leo Oranje. Hij weet ook niets van stopzetting. Wel verneem ik dat Van de Roer ook contact heeft gezocht met officier van justitie Hans de Doelder, die deel uitmaakt van het team van het Openbaar Ministerie in Rotterdam. Het

bericht verontrust me en maakt me boos. Ik had juist op spoed aangedrongen en nu zou het team naar huis zijn gestuurd. Wil men mij door vertraging onder druk zetten?

Die avond is telefonisch voor de volgende ochtend om negen uur op het ministerie van Financiën spoedoverleg belegd van Ruud Lubbers, Onno Ruding en mij. Op zaterdagochtend 16 april zet ik op het ministerie van Financiën uiteen dat donderdagochtend een overleg heeft plaatsgevonden waarin is besloten tot afslanking van het onderzoek en tot zo spoedig mogelijke aanwijzing van verdachten. Ik stel mij op het standpunt dat het Openbaar Ministerie de tijd moet hebben om het ingewikkelde onderzoek voort te zetten, maar dat ik wel op spoed wil blijven aandringen voor zover die binnen de bestaande capaciteit betracht kan worden. Het onderzoek is echter omvangrijk en justitie zal dus nog geruime tijd bezig zijn. Onno wijst op de risico's van de lange onzekerheid. Het slot is dat Ruud Lubbers als minister-president vaststelt dat het recht onbelemmerd zijn loop moet hebben. Het donderdagochtend 14 april in onderling overleg tussen het ministerie van Justitie en het Openbaar Ministerie besproken plan moet worden uitgevoerd en het ministerie van Financiën aanvaard dit. Mijn chauffeur rijdt langs het woonhuis van Leo Oranje, waar ik hem over de bespreking en de uitkomst ervan inlicht. Hij zal direct contact opnemen met procureur-generaal Alfred Heijder om te zeggen dat het Openbaar Ministerie bij de uitvoering van het donderdagochtend afgesproken afgeslankte plan alle steun heeft.

Succes heeft vele vaders. In *Voorheen Slavenburg* schrijft Robert van de Roer dat de officieren van justitie en de leider van het onderzoeksteam ervan overtuigd zijn dat hij door zijn telefonades van vrijdagavond druk heeft uitgeoefend op de voortgang van het onderzoek.²⁴ Ik zal niet ontkennen dat zijn telefoongesprekken mij toen hebben verontrust, maar vooral doordat ik daaruit begreep dat het onderzoek was stilgelegd. Tot de onbelemmerde voortgang volgens het donderdag geaccordeerde plan werd de volgende ochtend besloten in een overleg dat bijeengeroepen was onafhankelijk van de mij toen nog niet bekende stopzetting van het onderzoek en de telefonade daarover.

Interpellatie over artikelen in Trouw en Vrij Nederland

Dankzij het gezamenlijk overleg met de minister-president gaat het onderzoek nu onbelemmerd door. Dit stelt me gerust. Dan komt *Vrij Nederland* in zijn nummer met datum 21 mei 1983, dat echter al woensdag 18 mei verkrijgbaar is, op de voorpagina met een verhaal onder de kop Korthals Altes stopte het onderzoek naar gang van zaken bij zijn vroegere cliënt Slavenburg.²⁵ De auteurs zijn Frits Barend en Henk van Dorp, die vele jaren later nog grotere bekendheid zullen krijgen als presentatoren van de talkshow van RTL4 *Barend en Van Dorp*. Zij zijn van huis uit sportverslaggevers. Het artikel staat vol met onwaarheden en geeft op verschillende plaatsen blijk van het feit dat de auteurs meer weten van de spelregels bij verscheidene sporten dan van de inrichting van onze strafrechtspraak. Zo zouden de met onderzoek belaste instanties donderdagavond 14 april zonder nadere verklaring het bevel

gekregen hebben het onderzoek naar frauduleuze handelingen bij Slavenburg's Bank onmiddellijk te staken. Vermoedens hadden de onderzoekers wel. Zij zouden zich tijdens hun onderzoek steeds meer verbaasd hebben over de wijze waarop ik zou zijn omgesprongen met zaken die mij toch duidelijk als malversaties hadden moeten voorkomen. Zou ik, als iemand met inzicht in de materie, zogenaamd van niets hebben geweten? Aan mij als advocaat gerichte brieven deden het tegendeel vermoeden. Ook de wijze waarop De Nederlandsche Bank toezicht had uitgeoefend, zou de verbazing van de onderzoekers hebben gewekt. De conclusie is dan duidelijk: de ministers van Financiën en van Justitie hadden besloten het onderzoek stop te zetten. Ter nadere adstructie volgt dan onder andere de Joc Oil-affaire, waaraan de FIOD niet eens had mogen ruiken. Er worden verdacht klinkende bijzonderheden over de koop van de aandelen Slavenburg's Bank vermeld, die met het onderzoek naar zwart geld niet zoveel te maken lijken te hebben. Nauwkeurigheid in het verifiëren van namen hebben de auteurs niet betracht. Zo wordt mijn oud-compagnon I.J. (Ian) Dutilh (zonder voorletters overigens) ten tonele gevoerd als oud-commissaris van de bank. In werkelijkheid was H.N. (Han) Dutilh, oud-lid van de hoofddirectie van de Holland-Amerika Lijn, vele jaren commissaris van de bank geweest. Hij was uit verontwaardiging afgetreden toen hem bij de overname door Crédit Lyonnais was gebleken dat de bank er veel slechter voorstond dan hem als commissaris was gemeld. Hoe onzinnig de beschuldigingen aan mijn adres en dat van Onno Ruding ook waren, zij moesten uiteraard wel ontzenuwd worden.

De Kamerleden Beckers-de Bruijn van de Politieke Partij Radikalen (PPR) en Kosto van de Partij van de Arbeid vragen op donderdag 19 mei een interpellatie aan. Dit is mij zeer welkom, dan kan ik op het artikel repliceren. Even dreigt de interpellatie pas een week later te mogen plaatsvinden, omdat er op deze donderdag zelf geen tijd voor lijkt te zijn. Dan grijpen achtereenvolgens Ed Nijpels, Huib Eversdijk en oppositieleider Joop den Uyl naar de interruptiemicrofoon en vragen om de interpellatie nog dezelfde dag te houden. Den Uyl zegt: 'Als er beschuldigingen zijn geuit, die onderwerp van bespreking zijn, vind ik dat de desbetreffende bewindslieden recht hebben op een gelegenheid waarbij zij zo snel mogelijk op de beschuldigingen kunnen reageren.'²⁶ De interpellatie zal nog diezelfde avond om half negen plaatsvinden. Mijn dag is helemaal vol afspraken. Om half zeven heb ik nog een ontmoeting met De Jonge Balie bij de Hoge Raad der Nederlanden, zoals het gezelschap jonge Haagse advocaten heet. Tijd om mij zelf met de beantwoording van de interpellatievragen te bemoeien, is er niet. Ik vertrouw op de ambtenaren en op mijn geheugen. Joost Reinders, plaatsvervangend hoofd van de hoofdafdeling Staats- en Strafrecht en zelf officier van justitie geweest en nu als advocaat-generaal bij het gerechtshof te Arnhem gedetacheerd bij het ministerie van Justitie, maakt het uitvoerig overzicht van de gebeurtenissen, te beginnen met de brief van het Openbaar Ministerie te Rotterdam van 7 februari 1983 en de toelichting daarop die waarnemend procureur-generaal Bos mij op 10 februari²⁷ had gegeven. Blijkens de *Handelingen* van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, blz. 4077, heb ik gezegd 9 februari. Die datum zal in de mij aangeleverde tekst van Joost Reinders hebben

gestaan. Ik ben in dit hoofdstuk echter afgegaan op mijn agenda (en wat data betreft deels ook op het boek *Voorheen Slavenburg* van Robert van de Roer). In mijn agenda staat de bespreking vermeld op donderdag 10 februari 1983: '12.30 Mr. Bos + S.G'. Die datum is ook in overeenstemming met mijn herinnering dat ik dezelfde avond tijdens het wekelijkse bewindslidenoverleg in Royal sprak met Koos Rietkerk en Gijs van Aardenne. Daarna vermeld ik de huiszoeking, waarbij Reinders deze weer te vroeg plaatst: 14 februari 1983. Het staat vast dat die huiszoeking op vrijdag 18 februari 1983 plaatsvond. Behalve de vergissing in de data zijn de feiten geheel juist. Over het overleg op 14 april (hier wel de juiste datum in de *Handelingen*) vermeld ik dat in eerste instantie in goed overleg overeenstemming werd bereikt over een zekere afslanking van het oorspronkelijke plan, wat tot minder aanhoudingen en daarmee tot verkorting van de duur van het verdere onderzoek zou leiden. Het ging erom in korte tijd op verantwoorde wijze tot resultaten te komen. Het gevoerde overleg kan in geen enkel opzicht beschouwd worden als een mijnerzijds tot het Openbaar Ministerie gericht bevel tot stopzetting.

Later op donderdag 14 april bereikte me informatie van mijn ambtgenoot van Financiën waaruit bleek dat de positie van de bank misschien wel van zodanige aard was dat ook het met het Openbaar Ministerie afgesproken afgeslankte plan tot onaanvaardbare monetaire consequenties zou kunnen leiden. Daarop is het gesprek met het Openbaar Ministerie voortgezet. Hierbij is die middag geen conclusie bereikt. Ik vermeld dat ik pas achteraf heb vernomen dat de hoofdofficier van justitie van Rotterdam tijdens of kort na dit voortgezet overleg zijn parket heeft laten weten dat even pas op de plaats gemaakt moest worden. Over die pas op de plaats zijn ook mededelingen gedaan aan het onderzoeksteam. Ik zeg niet uit te sluiten dat daarbij de indruk kan zijn ontstaan dat bevel tot stopzetting was gegeven. Uit de feiten blijkt dat die indruk ten onrechte is ontstaan.

Ik vermeld vervolgens mijn inmiddels genomen besluit opnieuw met Onno Ruding te overleggen, zo mogelijk in aanwezigheid van de minister-president. Mijn ambtgenoot van Financiën en ik hebben ons verstaan met de minister-president. Dit overleg leidde tot de beslissing dat het onderzoek zou worden voortgezet op de wijze als eerder op donderdag²⁸ 14 april met het Openbaar Ministerie besproken, 'aangezien naar gemeenschappelijk inzicht voorrang moest worden gegeven aan een werkwijze die het Openbaar Ministerie voldoende mogelijkheden bood om zijn strafrechtelijke doeleinden te verwezenlijken.' 'Het recht moet zijn loop hebben', had de minister-president samenvattend gezegd, zo voeg ik er nu aan toe.

Ik vermeld dan dat de hoofdofficier zijn bezorgdheid had geuit tegenover de procureur-generaal, maar hij heeft mij nimmer, noch schriftelijk noch mondeling, laten weten te overwegen zijn ambt ter beschikking te stellen. Evenmin heeft een andere functionaris van het Openbaar Ministerie dit gedaan. Daarmee is mijn feitenrelaas voorbij. Dan ga ik over tot de beantwoording van de elf interpellatievragen.

De eerste drie vragen hebben betrekking op het vermeende bevel tot stopzetting en de intrekking daarvan. Die kunnen na het feitenrelaas dus met korte ontkenningen worden

beantwoord. Vraag 4 luidt of ik de ambtenaren van het Openbaar Ministerie en de FIOD persoonlijk heb verboden een onderzoek in te stellen naar de betrokkenheid van Slavenburg's Bank bij de Joc Oil-affaire. Dat antwoord vond ik zelf ook interessant, omdat ik daaruit zaken vernam die mij voordien niet bekend waren. Joost Reinders en zijn medewerkers hadden degelijk werk verricht. Ik ontken iedere betrokkenheid en vermeld dat in 1978 in het ressort Arnhem een onderzoek door de rijksrecherche is ingesteld, waaruit toen niet van strafbare feiten is gebleken. De officier van justitie te Arnhem heeft de zaak in 1978 geseponeerd. Kort geleden is de zaak opnieuw onder de aandacht van het Openbaar Ministerie gebracht. Nu in Rotterdam. Het Rotterdamse parket heeft de zaak onderzocht en is geheel zelfstandig tot dezelfde conclusie gekomen als de officier van justitie in Arnhem in 1978. De aangevers – wie dat zijn staat niet in de tekst van Joost Reinders en wist ik toen nog niet²⁹ – hebben krachtens artikel 12 van het Wetboek van Strafvordering³⁰ tegen die beslissing tot sepot een beklag wegens niet vervolging ingediend. Het gerechtshof te 's-Gravenhage heeft dit beklag behandeld en het op 2 mei 1983 ongegrond verklaard. Hiermee is de zaak Joc Oil definitief afgedaan met een onherroepelijk geworden beslissing van de onafhankelijke rechter. Zo meld ik het in de Tweede Kamer en zo is het volgens ons rechtsstelsel ook. Later zal blijken dat de Sovjetautoriteiten de moed nog niet helemaal hebben opgegeven.

In vraag 5 wordt gevraagd of het waar is dat ik nader onderzoek van de jaarcijfers 1980 van Slavenburg's Bank door de FIOD bemoeilijk of zelfs onmogelijk maak. Ik antwoord dat de jaarcijfers van de bank niet het onderwerp of voorwerp van strafrechtelijk onderzoek zijn geweest. Het onderzoek richt zich uitsluitend op onregelmatigheden die verband houden met het bij de bank geconstateerde zwartgeldtransacties. Ik voeg eraan toe dat het Openbaar Ministerie aanvankelijk wel heeft overwogen ook ten aanzien van de jaarcijfers – en hier corrigeer ik de vragenstellers – over het jaar 1981 een gerechtelijk vooronderzoek te vorderen. Het heeft daarvan echter afgezien, omdat deze aangelegenheid duidelijke burgerrechtelijke aspecten had en ook omdat het van mij had vernomen dat ter zake al een procedure bij de Ondernemingskamer van het gerechtshof te Amsterdam aanhangig was. Het Openbaar Ministerie heeft toen besloten af te zien van een strafvervolging voor dit feit.

Later zal Pieter Lakeman, wiens Stichting Onderzoek Bedrijfsinformatie de procedure voor de Ondernemingskamer voert, beweren dat de minister de Rotterdamse officieren van justitie 'ten onrechte de indruk heeft gegeven dat een onderzoek naar de jaarrekening van Slavenburg's Bank overbodig was.' Hij motiveert dat met een onvolledig citaat, waarbij ik gezegd zou hebben dat 'de officieren van justitie van een onderzoek hebben afgezien nadat ze van mij hadden gehoord dat er al een procedure was aangespannen bij de Ondernemingskamer van het Amsterdamse gerechtshof.'³¹ De civielrechtelijke aspecten, die het Openbaar Ministerie zelf in zijn overwegingen had betrokken, laat hij weg. Bovendien had ik op 10 februari alleen maar desgevraagd aan Bos feitelijke informatie gegeven en mij met de eventueel daaruit te trekken conclusie in het geheel niet bemoeid.

Vraag 6 komt te vervallen, omdat deze was gesteld onder de voorwaarde dat vraag 5

geheel of ten dele in bevestigende zin zou zijn beantwoord. Vraag 7 richt zich tot de minister van Financiën.

In vraag 8 wordt gevraagd of de minister van Justitie zich bij zijn aantreden ervan bewust geweest is dat er redenen waren te vermoeden dat bij Slavenburg's Bank strafbare handelingen waren of werden gepleegd waarbij leidinggevendenden betrokken of op de hoogte waren. Ik antwoord dat ik geen wetenschap had van zaken die nu in onderzoek zijn genomen.

Vraag 9 vermeldt dat in *Trouw* van 19 mei staat dat volgens anonieme bronnen bij het onderzoek documenten zouden zijn gevonden waaruit bleek dat ik aanwezig was geweest bij vergaderingen bij Slavenburg's Bank over zwartgeldtransacties. Die vraag geeft mij de gelegenheid – Joost Reinders heeft het allemaal uitgezocht – te antwoorden dat de procureur-generaal te 's-Gravenhage vandaag heeft laten weten dat hij, na informatie bij de hoofdofficier van justitie te Rotterdam te hebben ingewonnen, heeft vernomen dat bij het onderzoek tegen functionarissen bij Slavenburg's Bank, geen enkel stuk is aangetroffen waaruit blijkt dat dit het geval is geweest. Ook bestaat er geen enkel in het kader van het onderzoek opgesteld rapport, waaruit een conclusie van de in *Trouw* genoemde aard is opgenomen. Ik zeg niet de behoefte te hebben hieraan veel toe te voegen, omdat ik wil vermijden recht te spreken in eigen zaak.

Volgens vraag 10 willen de interpellanten weten of ik voor, op of na 18 april instructies heb gegeven aan de betrokken ambtenaren van de FIOD en de officieren van justitie. Ik antwoord dat ik in het geheel geen instructies heb gegeven. In vraag 11 wordt ten slotte van mij de verzekering gevraagd dat ik aan het Openbaar Ministerie niets in de weg zal leggen bij het onderzoek naar mogelijk strafwaardige handelingen bij en rond Slavenburg's Bank. Ik antwoord dat het Openbaar Ministerie zich in staat acht binnen het kader van de op 14 april 's ochtends gemaakte afspraken het onderzoek op verantwoorde wijze voort te zetten. Daarna ga ik nog in op de opmerkingen die de interpellanten tijdens hun inleiding hebben gemaakt. Ik sluit af met de mededeling dat ik als advocaat met deze zaak geen enkele betrokkenheid heb gehad.

Onno Ruding betreft in zijn antwoord schriftelijke vragen die Hans Kombrink op 10 mei heeft gesteld en die dezer dagen schriftelijk beantwoord zouden worden. Hij doet dat nu mondeling in verband met vraag 10. Hij bevestigt dat hij een nieuwe richtlijn heeft gegeven voor onder andere de FIOD ter zake van opsporingsactiviteiten die zich richten op banken. Deze nieuwe richtlijnen zijn een aanscherping van de richtlijnen ter zake uit 1935. Later zal blijken dat ik uit strafrechtelijk oogpunt kritiek heb op deze aanscherping, die mij op die avond nog niet bekend was.

Ria Beckers-de Bruijn is als een van de weinigen niet gerustgesteld door onze antwoorden. Zij zegt begrepen te hebben – en niet alleen uit de pers – dat bij de officieren van justitie behoorlijke onvrede bestaat en dat er wel degelijk een heel duidelijk idee bestond 'zo kunnen wij niet verder en als het zo verder moet, dan gaan wij niet verder.' Zij vindt dat de minister zich zeer intensief met de gang van zaken heeft bemoeid. Het is voor haar moeilijk te

beoordelen hoe die intensieve bemoeiing door de officieren van justitie is ervaren. Zij kan en wil dat op dit moment niet beoordelen. Dan grijpt Ed Nijpels in het debat in. Hij vindt haar opmerking op het randje van toelaatbaar, omdat zij suggereert dat zij haar informatie niet alleen van de pers heeft; ook suggereert zij dat ik de verhalen in de pers niet voldoende zou hebben bestreden. Zij suggereert dat zij zelf over aanwijzingen beschikt dat mijn verhaal niet zou kloppen. Hij wil weten of zij haar mening baseert op krantenberichten of op nadere informatie. Zo niet, dan moet zij haar opmerking intrekken. Ria Beckers houdt staande dat ze heel sterke aanwijzingen heeft, en niet alleen uit de pers, dat er bij de officieren van justitie een duidelijk gevoel van onvrede bestaat. De voorzitter vindt dit een toelaatbare formulering. Ed Nijpels vindt dat zij de namen van haar informanten moet vermelden, tenzij zij alleen op perspublicaties afgaat. Anders wordt het een welles-nietesdiscussie tussen haar en de minister. Dat acht hij ontoelaatbaar. Beckers reageert dan met de bewering dat zij sterk de indruk heeft, en niet alleen uit de pers, dat er een aantal zaken aan de hand is en dat anderen een andere interpretatie geven dan de ministers. Dan komt zij, naar mijn idee nogal doorzichtig, terug op het antwoord dat ik op vraag 9 heb gegeven. Ik heb alleen maar gezegd dat de procureur-generaal in Den Haag verklaard heeft dat er geen stukken bestaan waaruit blijkt dat ik aanwezig ben geweest bij vergaderingen over zwart geldtransacties. Het gaat haar niet om stukken, zij wil mijn antwoord, ook op vraag 8. Zij besluit met de mededeling dat haar twijfels niet weg zijn.

Haar insinuaties nog eens doorlezende vind ik dat Ed Nijpels het gelijk meer aan zijn zijde had dan de voorzitter van de Kamer. Robert van de Roer schrijft over een vrouwelijk lid van de PPR-fractie dat zonder onderbouwing uitroept dat zij twijfelt aan de woorden van de minister.³²

Aan het debat nemen verder nog deel Aad Kosto, mede-interpellant, Elida Wessel-Tuinstra van D66 en Ina Brouwer van de Communistische Partij van Nederland.

In de tweede termijn antwoord ik Ria Beckers dat er voorafgaand geen instructies van hogerhand zijn gegeven. Welke instructies eventueel door de rechters-commissaris onder wier leiding de huiszoeking heeft plaatsgevonden, onttrekt zich aan mijn waarneming. En zo hoort het ook. Over de informatie aangaande een gevoel van onvrede bij officieren van justitie antwoord ik dat, als met die vraag geïnsinueerd wordt dat de op donderdagochtend 14 april bereikte overeenstemming niet bestond, dat deze met moeite is verkregen en dat men daarvan achteraf spijt heeft gekregen of iets dergelijks, ik dat verwerp als een volstreekte insinuatie. Over haar opmerking dat ik mij zeer intensief met de gang van zaken heb bemoeid en dat ik voorstellen zou hebben gedaan tot beperking van het onderzoek, verklaar ik dat ik blijkbaar duidelijker had moeten zijn: Het Openbaar Ministerie heeft zelf voorstellen gedaan voor de verdere aanpak; daarover is overleg gepleegd op ambtelijk niveau – aanvankelijk was ik er niet bij betrokken – in aanwezigheid van de procureur-generaal en de waarnemend procureur-generaal, die in het bijzonder met de bundeling van de economische strafvervolg-ing is belast. Er bestond ook naar hun mening overeenstemming. Als de indruk is ontstaan

dat op beperking is aangedrongen, dan is dat niet juist. Haar opmerking dat ik op de vraag over het artikel in *Trouw* niet zelf had ontkend nooit aanwezig te zijn geweest bij vergaderingen over zwartgeldtransacties straf ik af door haar erop te wijzen dat zij zelf had gevraagd of dat artikel mij aanleiding gaf tot commentaar en dat in dat artikel werd beweerd dat men op grote schaal documenten had gevonden waaruit dat bleek. Mijn antwoord luidde dat die documenten niet zijn gevonden en ook niet gevonden konden zijn omdat ik er nooit bij was geweest.

Aad Kosto had volstaan met op een aantal punten nadere verduidelijking te vragen. Die krijgt hij. Ik bevestig hem ook dat de hoofdofficier van justitie helemaal geen brief heeft geschreven. Dus niet alleen geen brief waarin hij met ontslag dreigt, maar ook geen andere.

Op de vraag van Elida Wessel-Tuinstra of ik bij de aanvaarding van mijn ambt geen melding had moeten maken van het feit dat ik als advocaat van Slavenburg's Bank was opgetreden antwoord ik dat iedereen wist en weet dat ik advocaat was geweest. Een advocaat treedt in volstrekte onafhankelijkheid op voor cliënten, die soms wel, soms niet en soms zonder dat je het weet, strafbare feiten plegen. Mijn praktijk was voornamelijk van civielrechtelijke aard. Er was geen enkele aanleiding om te melden dat ik ook advocaat was geweest van Slavenburg's Bank, omdat ik wist dat mijn onafhankelijkheid ook ten opzichte van deze cliënt geen ogenblik in het geding was geweest. Er was dus ook geen relatie tussen mij persoonlijk en de bank. Ik was advocaat en in die hoedanigheid ben ik voor de bank opgetreden. Die hoedanigheid heb ik neergelegd met ingang van de dag van mijn aantreden als minister.

Met Ina Brouwer krijg ik het bij mijn reactie aan de stok. Zij heeft nog minder dan Elida Wessel oog voor het onderscheid tussen de persoon en de functie. Dat onderscheid acht ik wezenlijk. In een vorige functie ben ik voor Slavenburg's Bank opgetreden, maar als persoon had ik met de bank geen relatie, ook geen bankrekening. De gedachte dat ik me tijdelijk had moeten terugtrekken en de behartiging van mijn taak als minister ten opzichte van het Openbaar Ministerie had moeten overdragen aan een andere minister, noem ik staatsrechtelijk onmogelijk. De vervangingsregeling is in het leven geroepen voor afwezigheid.

Geen van de interpellanten dient een motie in. De verklaringen van Onno Ruding en mij worden dus voor kennisgeving aangenomen. De ambtenaren van het ministerie zijn opgelucht en vinden het een succes dat niet eens een motie is ingediend. Zelfs geen poging dus om de positie van de beide ministers aan te tasten. Ook de meeste kranten aanvaardden de gegeven verklaringen. *NRC Handelsblad* had op 19 mei nog de kop 'Korthals Altes in opspraak', maar uit het daaronder staande artikel blijkt dat Friso Endt zijn destijds zo goede informatiepositie kwijt is. Wel vermeldt hij dat de tweede aangifte is gedaan door 'een internationale staatsrechtdeskundige' Prof. Dr. Max Keller uit Zürich.³³ Verder doet hij de Joc Oil-affaire nog eens uit de doeken, wat voor zijn lezers oud, dus geen, nieuws is. Linkse kranten als *Het Vrije Volk* pruttelen nog na dat het anders gekund zou hebben.

De publiciteit houdt aan

Op donderdag 26 mei heeft het kabinet op uitnodiging van minister van Defensie Job de Ruiter een uitje. De Koninklijke Marine zal met twee fregatten uit Den Helder uitvaren met de leden van het kabinet aan boord. Het is ruw weer. Onderweg naar Den Helder krijg ik in de auto de weekbladen onder ogen. *Vrij Nederland* verontrust me.³⁴ Frits Barend en Henk van Dorp gaan op de voorpagina verder met hun beschuldigingen. Ik zou de Tweede Kamer onjuist hebben ingelicht. Het eerste voorbeeld is dat ik de bewering dat documenten zouden zijn gevonden over mijn aanwezigheid bij vergaderingen over zwartgeldtransacties zou hebben toegeschreven aan *Vrij Nederland*, terwijl zij in *Trouw* had gestaan. De werkelijkheid is dat in interpellatievraag 9 wel degelijk over *Trouw* wordt gesproken en ik bij de beantwoording van die vraag begin met de woorden: ‘Ik kom op mijn antwoord op vraag 9. Met betrekking tot een bericht in het dagblad *Trouw* van hedenmorgen [...]’. Tegen het einde van dit antwoord zeg ik nog dat er geen enkel onderzoeksrapport is opgesteld waarin een conclusie van de in *Trouw* genoemde aard is opgenomen. De naam van *Vrij Nederland* is in het hele Kamerdebat maar eenmaal gevallen, en wel in de toelichting die Ria Beckers op haar interpellatievragen gaf.³⁵ Verder is ook onder de als noot bij de *Handelingen* afgedrukte interpellatievragen als toelichting vermeld dat de bron van de vragen een artikel in *Vrij Nederland* is. Ik heb het blad niet genoemd. Hoe komen Barend en Van Dorp erbij.

Vervelender vind ik het dat in het artikel verslag wordt gedaan van mijn bijeenkomst met de procureurs-generaal op 23 maart. Het is voor het eerst dat er uit die vergadering wordt gelekt naar de pers. De berichtgeving is tendentiekus, want mij wordt in de schoenen geschoven dat mijn opmerkingen over het betrekken van de media bij een huiszoeking bemoeienis met het Slavenburg-onderzoek zelf zou zijn geweest. Er wordt een – uiteraard anonieme – ambtenaar die bij het onderhoud aanwezig zou zijn geweest geciteerd, die gezegd zou hebben dat dit al een eerste poging tot afslanken was geweest, hoewel ik ook volgens deze ambtenaar op geen enkele wijze woorden van die strekking gebruikt had. Die ambtenaar zou gevonden hebben dat ik mij op een merkwaardige manier mengde in het onderzoeksbeleid.

Zelf vermoed ik dat de schrijvers niet echt met een bij het gesprek met de procureurs-generaal aanwezige ambtenaar hebben gesproken. Afgezien van het feit dat ik van hun loyaliteit overtuigd ben en een rechtstreeks lek daarom uitsluit, waren er ook te weinig ambtenaren bij de bijeenkomst aanwezig om het risico van identificatie uit te sluiten. Ik houd het erop dat de procureurs-generaal over mijn interventie aangaande de actieve publiciteit contacten hebben gehad met officieren van justitie. De boosaardige inblazingen zullen zijn gekomen uit de ruimere kring die na die contacten van mijn interventie op de hoogte was gekomen. Verder wordt in het artikel weer de boze hoofdofficier De Jong ten tonele gevoerd, die dan wel niet geschreven had, maar dat wel van plan zou zijn geweest. Dat was uiteindelijk niet nodig geweest, zo schreef *Vrij Nederland*, want door de steun die hij van zijn collega’s had ondervonden, die hij op 15 april in een vergadering van hoofdofficieren had ontmoet,

was ik op zaterdag 16 april door de knieën gegaan. Nog een vader van het succes dus.

Wat mij verontrustte was niet zozeer het artikel zelf, maar de daaruit blijkende bereidheid van zegslieden van de beide journalisten om mij zonder enige grond te beschuldigen van ingrijpen in opsporings- en gerechtelijke vooronderzoeken. Een al dan niet actief mediabeleid, waarover ik gesproken had, heeft niets met onderzoek naar strafbare feiten te maken. Het blijkt niet alleen voor linkse Kamerleden en kranten, maar kennelijk ook voor anderen moeilijk te begrijpen dat ik met mijn functie van advocaat tevens die van belangenbehartiger van mijn voormalige cliënten heb neergelegd, en dat ik in mijn nieuwe functie voor de volle honderd procent partij heb gekozen voor de belangen waarvoor ik nu als minister van Justitie sta. Ik sta ten volle achter het Openbaar Ministerie, maar vind ook dat de beginselen van de rechtsstaat met zich brengen dat de positie van een verdachte niet door uitgelokte publiciteit mag worden benadeeld. Een kans om dit standpunt eens naar buiten te brengen zal zich niet voordoen. De Tweede Kamerleden nemen het artikel kennelijk met een korreltje zout, want vragen blijven uit. Ook media vragen niet om mijn commentaar. Barend en Van Dorp hebben zelf trouwens nagelaten het bericht te verifiëren of om commentaar te vragen. In de sportverslaggeverij zijn zij kennelijk niet gewend de regel van hoor en wederhoor toe te passen; daarin schrijft men slechts op wat men ziet.

Voor mijzelf trek ik de conclusie dat bij het aanhouden van dit soort beschuldigingen het moment kan aanbreken dat ik om de hoogheid van het ambt te waarborgen, tot aftreden zal moeten besluiten. Ik weet dat geen enkel verwijt gegrond is, maar de reputatie van een minister van Justitie moet onbesproken zijn en het vertrouwen mag zelfs door bedrieglijke schijn niet worden ondermijnd.

De publiciteit ebt weg. Barend en Van Dorp komen op 11 juni 1983 nog eens terug met een uitvoerig relaas over Joc Oil en de beide aangiften die voor Sojusnefteexport zijn gedaan.³⁶ De eerste in april 1978³⁷ bij de officier van justitie te Arnhem door de toen voor deze Sovjetinstantie optredende Amsterdamse advocaat, en de tweede op 24 december 1982 bij het Rotterdamse parket door de Zwitser Professor Dr. Iur. Max Keller-Suhr samen met een Nederlandse, in Oberkirch, Duitsland gevestigde jurist mr. Douwe Korf. De Amsterdamse advocaat die door de raad van toezicht was gewaarschuwd, stelt een brief die ik hem op 30 juni 1978 heb geschreven aan het weekblad ter hand, die als illustratie verschijnt. Het lijkt mij nog steeds een brief waarop niets is aan te merken. Ook Korf zorgt voor een illustratie, want de brief van 28 april 1983 van het Parket van de procureur-generaal bij het gerechtshof te 's-Gravenhage waarin Pieter Bos namens Alfred Heijder de gronden van het sepot van de tweede aangifte toelicht, is ook afgedrukt. Daarna houdt *Vrij Nederland* op. *Nieuwe Revue* komt op 17 juni 1983 nog met een groot opgemaakt verhaal over Joc Oil. Geen nieuwe feiten.

Kamervragen

Het laatste artikel in *Vrij Nederland* over Joc Oil leidt vermoedelijk nog wel tot de serie

schriftelijke vragen die de Kamerleden Kombrink en Kosto op 13 juni indienen. Zij willen nog eens precies weten of de FIOD over bewijsmateriaal in de Joc Oil-zaak beschikt, maar dat hem bevolen is zich niet verder met de zaak in te laten. Ook willen zij weten of het hof dat het beklag over niet-vervolgging heeft afgewezen, dat heeft gedaan ‘op gronden aan het algemeen belang ontleend’. Met dat laatste is bedoeld dat vervolging achterwege zou zijn gebleven op grond van opportuniteitsoverwegingen en niet omdat er geen voldoende aanwijzingen waren dat die feiten zijn gepleegd. Het belang van de vraag is duidelijk: zou het beklag om opportuniteitsredenen zijn afgewezen, dan zou dat kunnen betekenen dat het op een oneigenlijke grond is afgewezen.

Ik beantwoord deze vragen op 12 juli, mede namens de minister en de staatssecretaris van Financiën.³⁸ In het antwoord, dat uiteraard geheel ambtelijk is voorbereid en berust op ambtsberichten van het Rotterdamse parket en De Nederlandsche Bank, zet ik uiteen dat bij de huiszoeking een gearhiveerd dossier betreffende Joc Oil Ltd. is aangetroffen, dat in zijn geheel ter beschikking staat van het onderzoeksteam, bestaande uit rechercheurs van de Rotterdamse gemeentepolitie en de FIOD en uit registeraccountants van de Rijksaccountantsdienst (RAD). Dit team werkt onder verantwoordelijkheid van de door de rechtbank aangewezen rechter-commissaris in strafzaken. Het onderzoek naar de op 24 december 1982 namens V/O Sojusnefteexport ingediende (tweede) aangifte is ten tijde van de huiszoeking nog gaande. Begin maart 1983 – dus anderhalve maand voordat op het ministerie overleg heeft plaatsgevonden over het plan voor het verdere onderzoek – heeft een van de officieren van justitie die belast was met het onderzoek naar de rol van leidinggevendenden bij de zwartgeldtransacties, als zijn mening kenbaar gemaakt dat het onderzoeksteam zich moest beperken tot het onderzoek dat aanleiding was geweest voor de huiszoeking en dat het de in de aangifte vermelde feiten buiten beschouwing moest laten. De reden daarvan was dat het Openbaar Ministerie al in beginsel het besluit had genomen tot sepot van de in de aangifte vermelde feiten. Al bij het eerste onderzoek van de in beslag genomen archiefstukken betreffende Joc Oil waren ambtenaren van FIOD en RAD tot de conclusie gekomen dat deze stukken van geen betekenis waren voor het strafrechtelijk onderzoek naar de zwartgeldtransacties en dat zij ook geen nieuw licht wierpen op de in de aangifte vermelde feiten. Wel zijn FIOD en RAD tot de conclusie gekomen dat uit de stukken mogelijk andere strafbare feiten waren gebleken. Het Openbaar Ministerie is daarvan in kennis gesteld, maar is tot de slotsom gekomen dat er te weinig aanknopingspunten waren voor nader onderzoek. De ambtenaren van het onderzoeksteam zijn daarvan door het parket op de hoogte gesteld. Niets geheimzinnigs dus; alles is bekeken en terug gerapporteerd. Het gerechtshof te 's-Gravenhage heeft het beklag afgewezen omdat er ‘geen voldoende aanwijzingen bestonden dat de bedoelde strafbare feiten door de in het beklag genoemden jegens belanghebbende waren begaan. De afwijzing van het beklag werd derhalve niet gebaseerd op gronden aan het algemeen belang ontleend.’ De afwijzing had plaatsgevonden omdat de in het beklag genoemde personen geen verdachten waren.

Namens de beide bewindslieden van Financiën antwoord ik dat ook het optreden van De

Nederlandsche Bank geheel volgens de regels is verlopen en dat de – vermoedelijk – van de al eerder aangeduide Amsterdamse advocaat van Sojusnefteexport afkomstige bewering dat De Nederlandsche Bank een brief niet zou hebben beantwoord, onjuist is: de bank heeft de minister van Financiën laten weten ‘een brief de dato 20 april 1978 van de toenmalige advocaat van Sojusnefteexport inzake de Joc Oil-affaire op 16 mei 1978 te hebben beantwoord’.

Als je deze antwoorden leest, zou je denken dat ze zo volledig en onderbouwd zijn, dat daarmee alle kou uit de lucht is. Dat is dan ook voor de Kamerleden en het grootste deel van de pers het geval. Ook verschijnen er geen berichten meer in de pers dat het Openbaar Ministerie ongelukkig zou zijn of zich in zijn bewegings- en beleidsvrijheid beperkt zou voelen. Alleen enkele boosaardige columnisten die er vermoedelijk geen gewoonte van maken zich in Kamerstukken te verdiepen, en een weekblad als *De Groene Amsterdammer*, komen van tijd tot tijd terug met verdachtmakingen aan mijn adres.³⁹ Daarbij valt dan het woord doofpot. Volgens mij zijn het echter hun dovemansoren, die hen parten spelen.

Ook Pieter Lakeman blijft volhouden dat mijn vroegere functie van advocaat mijn functioneren als minister heeft beïnvloed. Hij geeft daarvan blijk in zijn in 1987 verschenen vlugschrift *Frisse Zaken*⁴⁰, dat ik kort na het schrijven van dit hoofdstuk tweedehands heb gekocht om na te gaan of er nog iets over de Slavenburg-zaak in stond. Dat bleek het geval. Hij denkt dat ik kans zag de interpellatie van 19 mei 1983 te vervroegen. Het is toch echt de Tweede Kamer zelf die haar agenda vaststelt. Dat zal nog nader blijken als ik in dit boek over de vrijlating van de twee nog in Breda gevangene gehouden oorlogsmisdadigers kom te spreken. In dit geval gaf oppositieleider Joop de Uyl de doorslag. Door die vervroeging zouden de interpellanten te weinig tijd hebben gehad goede vragen op te stellen. Ik ben zo vrij op te merken dat Kamerleden die een interpellatie aanvragen het zelf in de hand hebben of zij eerst nadenken over de te stellen vragen en daarna de interpellatie aanvragen, of omgekeerd. Van de onjuiste data in mijn feitenrelaas, waarover ik hierboven al schreef, denkt Lakeman dat het versprekingen zijn. Hij leidt daaruit af dat 14 april een emotionele dag voor mij geweest moet zijn. Ik zou ’s ochtends al gezegd hebben dat ik mij verder zou beraden en dat ’s middags verder overlegd zou worden. Daarna zou ik contact met Ruding hebben gezocht om hem te winnen voor mijn plan om nog verder af te slanken, maar hij wilde zich niet met het onderzoek bemoeien. In een laatste poging zou ik vervolgens getracht hebben Lubbers te winnen voor een verdere beperking. Lakeman gelooft niet dat ik van monetaire problemen wakker lag. Neen, volgens hem heb ik mijn pogingen om het onderzoek te beperken ondernomen om mijn vrienden-ex-cliënten te helpen. Hij gelooft dus blijkbaar ook, zo voeg ik aan zijn factfree geloof toe, dat een minister onder het toezicht van de collega die hem al tweemaal niet heeft willen helpen, en van de ambtenaren die bij de gesprekken aanwezig zijn geweest, de Kamer een rad voor ogen zou willen, durven en kunnen draaien.

Hij zal ook niet gehoord of onthouden hebben wat de minister-president heeft gezegd in het wekelijks gesprek na de ministerraad op 20 mei 1983, daags na de interpellatie, dat die

week Wim Bosboom met hem had⁴¹: ‘Dat debat is in alle openheid gehouden, er is brede uitleg gegeven, tekst en verantwoording. Ik dacht op een heel goede manier en daarmee is die zaak gewoon af. Hij is ook echt af.’ Op de vraag of iedere twijfel is weggenomen, antwoordt hij: ‘Ja natuurlijk is iedere twijfel weggenomen’. Even later in het gesprek, als Bosboom vraagt naar contact tussen de minister-president en mij, antwoordt hij: ‘[...] we hebben ook contact gehad over het noodzakelijke onderzoek bij Slavenburg en het vervolg daarvan. Dus in die zin draag ik medeverantwoordelijkheid ervoor. Maar wij vonden dat onderzoek bij Slavenburg een noodzaak, het moet ook voortgezet worden.’ Bosboom: ‘Daar komt de onderste steen boven.’ Lubbers: ‘Ja, daar gaat het om natuurlijk.’ Op de vraag van Bosboom of de zaak op een lager niveau is gebracht en wordt getemporeerd, antwoordt de minister-president: ‘Nee, integendeel, de zaak is wat toegespitst behandeld om niet in een mistige, te brede benadering te komen. Maar met alle ter beschikking staande middelen op een zo effectief mogelijke wijze, proberen tot resultaten te komen.’

En verder

Na de interpellatie en de beantwoording van de schriftelijke vragen op 12 juli 1983 blijken de meeste kranten en ook de Kamerleden de uitleg van Onno Ruding en mij te aanvaarden. Als ik afga op de bevindingen van Robert van de Roer, en er is alle reden dat te doen, heeft de op donderdag 14 april 1983 's ochtends gemaakte afspraak, die op zaterdag 16 april is bevestigd, slechts in zoverre tot afslanking geleid, dat niet alle twintig of meer regio- en kantoordirecteuren tegelijk zijn gearresteerd en verhoord, maar wel allemaal achtereenvolgens, in de loop van de volgende maanden.⁴² Geen beperking van het onderzoek dus en geen uitpuilende politiecellen. En ook minder risico's voor de bedrijfsvoering en de cliënten van de bank.

De richtlijnen voor de FIOD waarover Onno Ruding tijdens de interpellatie heeft gesproken, krijgen nog wel een vervolg. De FIOD is een dienst die onder het ministerie van Financiën ressorteert. FIOD-ambtenaren zijn in dienst van dit ministerie. Bij strafrechtelijke onderzoeken wordt het gezag over de FIOD echter uitgeoefend door het Openbaar Ministerie. Dit is het orgaan dat exclusief de leiding heeft over opsporing en vervolging wegens strafrechtelijke overtredingen en misdrijven. Zijn ambtenaren maken deel uit van de rechterlijke macht, ook al is de minister van Justitie politiek verantwoordelijk voor hun functioneren. In de nieuwe richtlijnen is bepaald dat onderzoeken door de FIOD bij banken moeten worden gemeld aan een ambtelijke werkgroep van Financiën. Deze moet beoordelen of het onderzoek al dan niet schadelijk is voor het bankwezen en het betalingsverkeer. Deze beoordeling zie ik als een inbreuk op de bevoegdheid van het Openbaar Ministerie om naar eigen inzicht de FIOD in te schakelen.⁴³ Er vindt dus ambtelijk en ministerieel overleg plaats. Daarbij neem ik het standpunt in dat het Openbaar Ministerie zijn taak onafhankelijk moet kunnen verrichten. Er komt steun uit de Tweede Kamer, onder andere van Frank de Grave (VVD) en Hans Kombrink. Het blijft uiteindelijk bij een meldingsprocedure en het Openbaar

Ministerie blijft zijn gezag over de FIOD onverkort uitoefenen.

Op een zeker moment, het is waarschijnlijk in mei 1983, meldt mijn secretaresse me dat mijnheer Slavenburg uit België heeft opgebeld. Dat moet Piet Slavenburg zijn, die een klein jaar tevoren is verhuisd naar Ukkel in de Brusselse agglomeratie. Zij vraagt mij of zij hem kan terugbellen. Ik raadpleeg Leo Oranje. Die zegt: 'Ministers van Justitie telefoneren niet met criminelen.' Dat gaat mij te ver en ik besluit nu zeker te laten terugbellen. Ik antwoord Leo dat bij mijn weten iemand pas crimineel genoemd kan worden als hij onherroepelijk veroordeeld is. Ik vraag hem bij het telefoongesprek aanwezig te zijn en mee te luisteren met de extra oortelefoon. Ik wil dat uit voorzorg, opdat er niet later verschil van mening kan ontstaan over wat er tijdens het telefoongesprek is gezegd. Telefoons met luidsprekers bestonden wel, maar op mijn kamer had ik er geen. Als ik Piet Slavenburg aan de telefoon krijg, zeg ik hem dat de secretaris-generaal, de heer Oranje, meeluistert. Slavenburg vraagt of de zaak bespoedigd kan worden, want de bank komt door het onderzoek in steeds moeilijker vaarwater. Hij uit geen onvertogen woord. Ik antwoord hem dat de duur van het onderzoek wordt bepaald door de rechters-commissaris en het Openbaar Ministerie. Ik zeg hem ook dat het ministerie van Financiën ons op de hoogte houdt van de monetaire gevolgen van het onderzoek. Piet Slavenburg beëindigt het gesprek met de hem kenmerkende hoffelijkheid: 'Nou Frits, bedankt voor het gesprek, en eh, mijnheer Oranje, dank u voor het meeluisteren.' Jaren later zal blijken dat hij meer begrip had voor verschillende rollen die verschillende functies met zich brengen, dan de door mij al aangeduide linkse Kamerleden, kranten en critici.

In de loop van 1983, maar het kan ook 1984 zijn geweest, liet een door Sojusnefteexport of een andere Sovjetinstantie in de arm genomen Zwitserse Treuhand nog van zich horen. In de Tweede Kamer had ik verklaard dat een mogelijke strafzaak op aangifte van Sojusnefteexport definitief was afgedaan nadat het gerechtshof te 's-Gravenhage het beklag tegen de niet-vervolgving van Slavenburg's Bank ongegrond had verklaard. Maar dat ontmoedigde de Russen blijkbaar niet. Leo Oranje meldde mij op zekere dag dat er een pakket stukken was bezorgd, verzonden door een Zwitserse Treuhand. De stukken zouden betrekking hebben op mijn rol in de Joc Oil-affaire. Een strafklacht was het niet. Hij zou het pakket in zijn geheel ter hand stellen van de procureur-generaal bij het gerechtshof te 's-Gravenhage met verzoek het door de rijksrecherche te laten onderzoeken. Ik weet niet of die Treuhand dezelfde Professor Dr. Iur. Max Keller-Suhr uit Zürich was die de strafklacht had opgesteld die op 24 december 1982 bij het Rotterdamse parket was ingediend en die op 2 mei 1983 had geleid tot de ongegrondverklaring van het beklag wegens niet-vervolgving. Ik heb het pakket of de inhoud ervan nooit gezien. Ik vergat de zaak, vermoedelijk mede omdat ik wist dat ik met de Joc Oil-zaak pas geconfronteerd was toen voor Sojusnefteexport het leed al geschied was. Na enkele maanden kwam Leo mij vertellen dat de rijksrecherche de zaak had onderzocht en dat ook de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) bij het onderzoek was betrokken. De inhoud van het pakket had geen enkel gegeven bevat dat niet al uit de eerdere onderzoeken in

Arnhem en Rotterdam bekend was. De BVD had vastgesteld dat de Treuhand slechts als afzender had gefungeerd en het een poging van de Sovjetautoriteiten was mijn positie te ondermijnen. Of dit was gebeurd uit ongenoegen over de voor Sojusnefteexport onfortuinlijke afloop van de zaak of om politieke redenen, wegens mijn betrokkenheid bij de besluitvorming over de plaatsing van 48 kruisvluchtwapens op de vliegbasis Woensdrecht (zie hoofdstuk 8), zal ik vermoedelijk nooit te weten komen. In elk geval werd met die mededeling van Leo Oranje het boek over Joc Oil voor mij gesloten.

Begin februari 1984, dus iets minder dan een jaar na de huiszoeking, maakt het Openbaar Ministerie bekend dat er sprake was van vierentwintig verdachten. Daarvan worden er negen niet verder vervolgd. Niet omdat zij geen strafbare handelingen zouden hebben gepleegd, maar omdat zij geen leidinggevende posities hebben bekleed. Het gerechtelijk vooronderzoek wordt gesloten op 27 juni 1984. De officieren van justitie maken een maand later bekend dat de strafzaken tegen twee leden van de raad van bestuur zullen worden geseponeerd. Dit gebeurt ook met de strafzaak tegen het hoofd van de interne accountantsdienst. De voormalige directeur kredietverlening binnenland en drie leden van de raad van bestuur, onder wie de gewezen voorzitter, Piet Slavenburg, worden verder vervolgd. Van die drie leden van de raad van bestuur is niet alleen Piet Slavenburg al afgetreden (in mei 1982), maar een ander lid is onder de druk van de strafvervolging ook teruggetreden. Van de voormalige directeur kredietverlening was het dienstverband bij het begin van het strafrechtelijk onderzoek al geëindigd. De bank wenste de arbeidsovereenkomst met hem in juli 1981 te beëindigen. Dat heeft toen tot een procedure geleid, waarbij de kantonrechter in februari 1982 aan de voormalige directeur kredietverlening een schadeloosstelling heeft toegekend. In feite gaat het dus om één nog zittend lid van de raad van bestuur en drie voormalige functionarissen. Acht anderen krijgen de mogelijkheid verdere strafvervolging te voorkomen door betaling van een door het Openbaar Ministerie vastgesteld bedrag. Dat bedrag is voor zeven van hen tienduizend gulden (8300 euro in 2016) en voor een de helft daarvan.

Op 7 januari 1985 wordt brand gesticht in de villa van Deuss in Berg en Dal. In die villa bevond zich ook zijn kantoor. De brandstichting werd opgeëist door de actiegroep Pyromanen tegen Apartheid. De brandstichters zijn niet achterhaald. Vermoed werd dat deze actiegroep een relatie onderhield met Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa, zie hoofdstuk 20). Deuss heeft blijkbaar meer vijanden dan alleen Sojusnefteexport.

De eerste strafzaak tegen een leidinggevende van Slavenburg's Bank komt pas geruime tijd na de sluiting van het gerechtelijk vooronderzoek voor. Welke verwickelingen er zijn geweest tijdens en na het onderzoek voordat de eerste zaak ter openbare terechtzitting voor de strafkamer van de arrondissementsrechtbank te Rotterdam voorkomt, is nauwkeurig beschreven in *Voorheen Slavenburg*. Het past niet in het kader van dit boek daarover uit te wijden, omdat ik na 14 april 1983 geen enkele bemoeiing met het onderzoek en het strafproces heb gehad. Ik kreeg op het ministerie van tijd tot tijd een voortgangsbericht en las over de zaak in de krant. Uit *Voorheen Slavenburg* blijkt dat de advocaten van de verdachten

bezwaarschriften tegen de dagvaarding hebben uitgebracht en dat vervolgens hoger beroep en een uitspraak van de Hoge Raad tot verwijzing naar het gerechtshof te Amsterdam voor lang uitstel van de strafzaken hebben geleid. De discussie in de bezwaarschriftprocedure gaat over de reikwijdte van artikel 51 van het Wetboek van Strafrecht. Dit artikel was in 1976 ingrijpend gewijzigd en biedt de mogelijkheid strafvervolgning in te stellen tegen hen die in een onderneming feitelijk leiding hebben gegeven aan de verweten strafbare gedraging. Het Openbaar Ministerie was van mening dat dit artikel ook van toepassing is wanneer degene die met de feitelijke leiding is belast daaraan weliswaar niet zelf leiding heeft gegeven, maar heeft nagelaten in te grijpen. De advocaten betwisten dat nalatigheid om in te grijpen ook onder de omschrijving valt en betogen dat voor elke strafbare handeling afzonderlijk moet worden bewezen dat het artikel van toepassing is.

De eerste zaak die voorkomt, is tegen Piet Slavenburg, de gewezen voorzitter van de raad van bestuur, de hoogste leidinggevende dus. Hij heeft als enige na de ongegrondverklaring van zijn bezwaarschrift door de Rotterdamse rechtbank geen hoger beroep bij het gerechtshof te 's-Gravenhage laten instellen. Aanvankelijk wacht de rechtbank de uitspraak van het hof in de andere bezwaarschriftzaken af, maar als de Hoge Raad de zaak naar het Amsterdamse hof verwijst, is het geduld op. Op 17 maart 1986 – ruim drie jaar na de huiszoeking – staat hij terecht. Op 18 april 1986 spreekt de rechtbank hem vrij. Het Openbaar Ministerie stelt hoger beroep in. Dat komt voor op 4 november 1987. Advocaat-generaal Bos houdt zelf het requisitoir. Op 2 december 1987 komt ook het hof – naar het zelf meedeelt unaniem – tot de slotsom vrijspraak. Het Openbaar Ministerie ziet geen kansen in cassatieberoep bij de Hoge Raad. Het oordeel van rechtbank en hof impliceert dat de minister van Justitie in mei 1983 niet met een crimineel heeft getelefoneerd.

In de tijd die tussen de eerste instantie van de strafzaak tegen Piet Slavenburg in het voorjaar van 1986 en het hoger beroep in het najaar van 1987 verloopt, wordt ook Hans Gonggrijp vrijgesproken. Het is dan 16 juli 1987. Op die dag worden één, inmiddels in verband met het strafrechtelijk onderzoek afgetreden, lid van de raad van bestuur en de voormalige directeur kredietverlening binnenland wel schuldig bevonden en veroordeeld tot geldboetes en voorwaardelijke gevangenisstraffen. Het Openbaar Ministerie stelt hoger beroep in tegen de vrijspraak van Gonggrijp, terwijl ook de beide veroordeelden hoger beroep instellen. Deze beroepen worden later ingetrokken, waardoor de vonnissen van de rechtbank onherroepelijk worden.⁴⁴

Op 21 mei 1986 zullen Kamerverkiezingen plaatsvinden. De voorafgaande weken zijn heel druk, met tal van verkiezingsbijeenkomsten, waarbij ook de ministers worden ingezet. Henny en ik besluiten Hemelvaartsdag en het daarop aansluitende lange weekend, van 8 tot 12 mei, door te brengen in de Ardennen en boeken in Le Clos de la Fontaine in La Roche-en-Ardenne. Daar wandelen we veel in de bossen langs de Lesse. Als lectuur heb ik ook het requisitoir tegen Piet Slavenburg meegenomen, omdat ik toch wel wil weten wat hem precies werd verweten. Op een van de dagen zitten we tijdens een rustpauze in een dorpje koffie te

drinken. Er komt een gezelschap sportieve fietsers langs. Het blijken Nederlanders te zijn. Toeval bestaat: het zijn enige Rotterdamse officieren van justitie, onder wie Hans de Doelder, degene die het requisitoir heeft gehouden.⁴⁵ Ik vertel hun wat ik onder andere als vakantielectuur heb meegenomen.

In die jaren wordt, zonder dat ik er overigens iets van merk, onverdroten voortgeprocedeerd over de jaarrekening 1981. In het boek *Voorheen Slavenburg* lees ik jaren later dat SOBI deze procedure in februari 1987 gewonnen heeft.⁴⁶ De uitspraak houdt in dat dotaties aan de Voorziening algemene risico's (VAR), in de wandeling 'stroppenpot' genoemd, in een afzonderlijke post ten laste van de winst- en verliesrekening gebracht moeten worden. Het was voordien bij banken gebruikelijk om de dotaties aan deze voorziening geheim te houden om te voorkomen dat uit de hoogte van de dotaties zou blijken of een bank zelf vond verhoogde risico's te lopen.

Voordat Robert van de Roer zijn in 1988 verschenen boek *Voorheen Slavenburg* voltooit, interviewt hij mij nog uitvoerig. Bij die gelegenheid verneemt hij niet alleen nog van mij het een en ander, dat hij ook in zijn boek verwerkt, ik hoor van hem ook nog zaken die ik deels wel vermoed had, maar niet wist. De FIOD zou wel degelijk gezocht hebben naar brieven of andere van mij afkomstige documenten waaruit zou kunnen blijken dat ik van zwartgeldtransacties of andere strafbare feiten op de hoogte zou zijn geweest. Die speurtocht was vergeefs geweest. Wel was men gestuit op een brief van mij, waarbij ik aan de bank een kopie toestuur van een requisitoir van officier van justitie Hans de Doelder. Ik herinnerde mij precies waarom het ging. Op 4 februari 1981 had De Doelder in zijn requisitoir in een strafzaak tegen koppelbazen, aangekondigd dat het Openbaar Ministerie in de toekomst ook banken die criminelen faciliteerden en bijvoorbeeld uit misdrijf afkomstige gelden onder zich zouden nemen, wegens heling of wegens medeplichtigheid aan een strafbaar feit zou gaan vervolgen. Hij verzocht de aanwezige advocaten dit bekend te maken. Daartoe had hij zijn requisitoir laten vermenigvuldigen. Het was bij de uitgang van de zittingszaal vrij verkrijgbaar. Mijn kantoorgenoot Dick van der Stelt, die de strafzaak had bijgewoond, had een aantal exemplaren meegenomen en stelde mij op de hoogte van de boodschap van De Doelder. Ik heb op 11 februari 1981 de mededeling van De Doelder en een kopie van zijn requisitoir toegezonden aan Slavenburg's Bank. Daarmee had ik niets anders gedaan dan wat De Doelder had gevraagd. Hetzelfde had ik trouwens ook gedaan met het Rotterdamse hoofdkantoor van de Amsterdam-Rotterdam Bank aan de Coolsingel 119. Ons kantoor, destijds in de persoon van Fokma, was advocaat van de Rotterdamsche Bank. Nadat deze bank was gefuseerd met de Amsterdamsche Bank, was er zowel in Amsterdam als Rotterdam een hoofdkantoor. Elk hoofdkantoor had een juridische afdeling en wij bleven de advocaten van het Rotterdamse hoofdkantoor. Weliswaar verlegde het centrum zich steeds meer naar Amsterdam, maar in 1980 bestond de relatie met de Coolsingel 119 nog steeds. Het zou natuurlijk voor mijn reputatie beter zijn geweest als de FIOD ook was gestuit op een brief waarin ik in februari 1982 had geschreven dat ik had geadviseerd de FIOD wel inzage te

verlenen in de niet-ingezetenerekening, maar dat de bedrijfsjurist dit advies niet had opgevolgd. Maar helaas, die brief had ik niet geschreven.

De laatste jaren gaan Henny en ik eind juli en begin augustus steeds een week of twee naar Huis ter Duin. Op 3 augustus pleegt Piet Slavenburg daar zijn verjaardag te vieren te midden van zijn kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen. Voor hen richt hij een groot diner aan. Tevoren nodigt hij vrienden voor de borrel. Borrel en diner worden opgeluisterd door zigeunermuziek van muzikanten die hij uit Brussel laat overkomen. Hij heeft ons een paar keer, als wij dan in het hotel verbleven, voor de borrel uitgenodigd. Op 29 juni 2011 ontmoeten wij Piet tijdens de afscheidsreceptie van Nout Wellink als president van De Nederlandsche Bank in Hotel Okura in Amsterdam. Hij vraagt ons joyeus of wij op 3 augustus in Huis ter Duin zijn. Dat zal het geval zijn. 'Ik word dan 95 en nodig jullie uit voor het diner.' En zo geschiedt. Wij zitten aan tussen familie en vrienden, onder wie ook de gewezen voorzitter van de raad van commissarissen, Willem Pluygers, twee jaar ouder dan de jarige, en zijn echtgenote. Piet Slavenburg heeft wel het verschil tussen functie en persoon doorzien en de verschillende verantwoordelijkheden die verschillende functies met zich brengen weten te scheiden. Hij is kort voor zijn negenennegentigste verjaardag overleden.

-----

¹ Op blz. 103 van de jubileumuitgave *275 jaar NautaDutilh, In vogelvlucht langs de voorlopers en hun vestigingen* (1999) staat ten onrechte vermeld dat ik het commissariaat van Slavenburg's Bank van mr. J.W.W. van der Hoeven zou hebben overgenomen.

² Internationale Koffieovereenkomst 1968, op 19 februari 1968 in Londen tot stand gekomen en op 28 maart 1968 door Nederland te New York ondertekend.

³ Nadat ik dit hoofdstuk al had afgesloten, las ik in NRC *Handelsblad* van 7 april 2012 dat Joc stond voor John's own company).

⁴ Robert J. Blom, *Slavenburg, De ondergang van een bank* (Het Spectrum, 1983).

⁵ Wat Blom in *Slavenburg, De ondergang van een bank*, blz. 107 schrijft over het ontslag van mr. M.C. Veltena, dat zou zijn ingetrokken, waarna hij alsnog met een schadevergoeding naar huis zou zijn gestuurd, is niet geheel juist. Veltena is aanvankelijk op staande voet ontslagen op grond van een dringende reden die hem onverwijld in het telegram waarin het ontslag werd verleend was meege-deeld. Dit ontslag op deze grond is ingetrokken, maar vervolgens is hij opnieuw ontslagen. Dit ontslag leidde tot een proces waarin de kantonrechter de bank tot een schadevergoeding veroordeelde.

⁶ De bewering van Pieter Lakeman op blz. 70 van zijn boekje *Frisse Zaken* (Uitgeverij Balans, 1987) dat ik in 1981 betrokken zou zijn geweest bij de verkoop door de broers Piet en Ruud Slavenburg van hun aandelen, is onwaar en berust niet op feiten.

⁷ Voor de advocatuur gold een verzameling ereregels, die in 1921 waren ontworpen en in 1939 waren herzien. Dit ontwerp herziene ereregels heeft nooit de status van geldend tuchtrecht verkregen, maar was wel de leidraad voor de tuchtrechtspraak. Pas in 1980 werd dit ontwerp vervangen door Gedragsregels, die formele rechtskracht hadden. Deze werden in 1992 vervangen door de Gedragsregels-1992.

⁸ Robert J. Blom, *Slavenburg, De ondergang van een bank*, blz. 45.

⁹ Ibidem, blz. 46.

¹⁰ Met ingang van 1 januari 1970 gingen de kantoren van Mrs. I.J. Dutilh, L.A.E. Briët, P.P. Vreede, W.A.P. Smit, J.M. van der Vorm, J.A. van de Ven en R.P.W. Frima, van Mrs. J.W.W. van der Hoeven, J.J. Fokma, J.J.M. Kaulingfreks, A.D. Mijs en F. Korthals Altes en van Mrs. J. Pot, D.A.

Slager en J.L. Janssen van Raay gezamenlijk verder onder de naam Dutilh, Vander Hoeven & Slager.

¹¹ Witwassen was als zodanig nog niet als strafbaar feit gedefinieerd, maar ging veelal gepaard met strafbare feiten als heling en valsheid in geschriften.

¹² Royal aan de Lange Voorhout 44 te 's-Gravenhage, was oorspronkelijk het woonhuis van Constantijn Huygens ('s-Gravenhage 4 september 1596 – aldaar 28 maart 1687), die er de eerste bewoner was en van 1918 tot 1980 hotel-restaurant, met tussen 1958 en 1968 een Michelin-ster. Na 1980 kon er nog wel op reservering gedineerd worden. Dat deden de VVD-bewindslieden op donderdagavond, ter voorbereiding van de ministerraad van de volgende dag. In de zomer van 1983 sloot het eens fameuze etablissement definitief zijn deuren. De VVD -bewindslieden vergaderden vervolgens bij viceminister-president Gijs van Aardenne op het ministerie van Economische Zaken, waar belegde broodjes op tafel stonden.

¹³ Robert van de Roer *Voorheen Slavenburg* (Uitgeverij Balans), blz. 71,

¹⁴ In 1983 zijn er nog geen lokale en regionale televisieomroepen.

¹⁵ Artikel 11 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van de Verenigde Naties: Een ieder die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, heeft er recht op voor onschuldig te worden gehouden, totdat zijn schuld krachtens de wet bewezen wordt in een openbare rechtszitting waarbij hem alle waarborgen, nodig voor zijn verdediging, zijn toegekend. Artikel 6, tweede lid, Europees verdrag van de Rechten van de Mens en de Universele Vrijheden van de Raad van Europa: Een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld in rechte is komen vast te staan.

¹⁶ Van de vijf procureurs-generaal was er in 1983 bij mijn weten niemand VVD -lid. De meesten hadden een CDA-achtergrond, één was lid van de PvdA. Jaap Kuiper, hoofd Hoofdafdeling staats- en strafrecht, Jaap Kuiper, was wel een VVD'er.

¹⁷ Artikel 27 Wetboek van Strafvordering: '1. Als verdachte wordt vóórdat de vervolging is aangevangen, aangemerkt degene te wiens aanzien uit feiten of omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit voortvloeit.

2. Daarna wordt als verdachte aangemerkt degene tegen wien de vervolging is gericht

3. (...)'.

¹⁸ Uitspraak in hoger beroep tegen de justices van het magistrates court in Sussex: '*... but is of fundamental importance that justice should not only be done, but should manifestly and undoubtedly be seen to be done*'.

¹⁹ Bij de herziening van de rechterlijke organisatie tijdens het ministerschap van Winnie Sorgdrager (22 augustus 1994 tot 3 augustus 1998) werd besloten tot instelling van een College van procureurs-generaal met zetel te 's-Gravenhage. Dit college heeft zijn eigen voorzitter. Met de instelling van dit college met ingang van 1 januari 1995 kwam een einde aan de driewekelijkse vergaderingen op het ministerie van Justitie. Al aan het eind van mijn ministerschap had die vergadering besloten tot instelling van een eigen stafbureau.

²⁰ Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging van 2 juli 2002, in werking getreden op 1 augustus 2002, Staatscourant 2002, 140, 25 juli 2002, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2002-140-p16-SC35661.html>.

²¹ Richtlijn voorlichting opsporing en vervolging van 26 november 1997, in werking getreden op 1 februari 1998, Staatscourant 1998, 17, 27 januari 1998, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-1998-17-p52-SC12471.html>.

²² Artikel 5 Wet op de rechterlijke organisatie (Wet RO) luidt:

De ambtenaren bij het Openbaar Ministerie zijn verplicht de bevelen na te komen, welke hun in hun ambtsbetrekking door de daartoe bevoegde macht, vanwege de Koning, zullen worden gegeven.

²³ Robert van de Roer beschrijft de die avond gevoerde telefoongesprekken uitvoering en met geciteerde uitspraken op blz. 91 en 92 van zijn boek *Voorheen Slavenburg*.

²⁴ Ibidem, blz. 93.

²⁵ *Vrij Nederland*, jaargang 44, nr. 20 van 21 mei 1983.

²⁶ Handelingen Tweede Kamer 1983-2 – 1983, blz. 4048.

²⁷ Blijkens de Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, blz. 4077, heb ik gezegd 9

februari. Die datum zal in de mij aangeleverde tekst van Reinders hebben gestaan. Ik ben in dit hoofdstuk echter afgegaan op mijn agenda (en wat data betreft deels ook op het boek *Voorheen Slavenburg* van Robert van de Roer). In mijn agenda staat de bespreking vermeld op donderdag 10 februari 1983: '12.30 Mr. Bos + S.G'. Die datum is ook in overeenstemming met mijn herinnering dat ik dezelfde avond tijdens het wekelijkse bewindslidenoverleg in Royal sprak met Koos Rietkerk en Gijs van Aardenne.

²⁸ Volgens de Handelingen heb ik gezegd vrijdag 14 april, maar die datum kwam in 1983 niet voor.

²⁹ Volgens Friso Endt in NRC *Handelsblad* van 19 mei 1983, blz. 1 en 11, was Professor Dr. Max Keller uit Zürich degene die de tweede aangifte had gedaan.

³⁰ Artikel 12, eerst lid, van het Wetboek van Strafvordering luidde toen:

Wordt een strafbaar feit niet vervolgd of de vervolging niet voortgezet, dan kan de belanghebbende daarover beklag doen bij het gerechtshof binnen welks rechtsgebied de vervolging zou behooren plaats te vinden. Het gerechtshof kan den procureur-generaal opdragen te dien aanzien verslag te doen en kan voorts bevelen dat de vervolging zal worden ingesteld of voortgezet.

³¹ *Trouw* 24 mei 1983.

³² *Voorheen Slavenburg*, blz. 93.

³³ NRC *Handelsblad* 19 mei 1983, blz. 1 en 11.

³⁴ *Vrij Nederland*, jaargang 44, nr. 21 van 28 mei 1983.

³⁵ Met dank aan de zoekfunctie van Adobe Acrobat Reader.

³⁶ *Vrij Nederland*, jaargang 44, nr. 23 van 11 juni 1983.

³⁷ In *Vrij Nederland* staat dat de Amsterdamse advocaat van Sojusnefteexport de strafklacht in april 1978 had ingediend. Volgens Robert J. Blom, *Slavenburg, De ondergang van een bank*, blz. 45, is die klacht vervolgens ingetrokken en opgeschort, en is de aangifte die uiteindelijk is onderzocht en tot sepot heeft geleid, op 15 september 1978 ingediend. Die datum heb ik in mijn relaas aangehouden.

³⁸ Tweede Kamer zittingsjaar 1982-1983, Handelingen Aanhangsel 983.

³⁹ *De Groene Amsterdammer* 26 maart 1997, <http://www.groene.nl/1997/13/frits-korthals-altes>

⁴⁰ Pieter Lakeman, *Frisse Zaken* (Uitgeverij Balans, 1987).

⁴¹ Transcriptie van de Rijksvoorlichtingsdienst in *Persoverzicht* (knipselkrant) van de Rijksvoorlichtingsdienst van 21 mei 1983.

⁴² *Voorheen Slavenburg*, blz. 93.

⁴³ Zie o.a. NRC *Handelsblad* 14 juni 1983.

⁴⁴ *Voorheen Slavenburg*, blz. 205 en volgende.

⁴⁵ *Ibidem* blz. 187 en 188

⁴⁶ *Ibidem* blz. 188.